

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Διπλωματική Εργασία:

**Προοπτικές για το μέλλον της Ευρωπαϊκής
Ένωσης.**

**Κριτική προσέγγιση των πέντε σεναρίων της
Λευκής Βίβλου για το μέλλον της Ευρώπης.**

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης

ΠΜΣ «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές»

Επιβλέπων Καθηγητής: Λ. Τσούκαλης

Βασίλης Παναγούλιας
Σεπτέμβριος 2017

Η Σελίδα αυτή αφέθηκε σκόπιμα λευκή

Ο ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΑΝΑΓΟΥΛΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Η Σελίδα αυτή αφέθηκε σκόπιμα λευκή

“Προοπτικές για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κριτική προσέγγιση των πέντε σεναρίων της Λευκής Βίβλου για το μέλλον της Ευρώπης.”

Λέξεις κλειδιά: Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωζώνη, ευρωπαϊκό εγχείρημα, ομοσπονδοποίηση, νέο-λειτουργισμός, υπερεθνικότητα.

Περίληψη

Με αφορμή την επέτειο για τα 60 χρόνια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε την 1^η Μαρτίου 2017 τη Λευκή Βίβλο για το Μέλλον της Ευρώπης. Σύμφωνα με τον Jean-Claude Juncker, η Λευκή Βίβλος είναι η συμβολή της Επιτροπής σε ένα νέο κεφάλαιο του ευρωπαϊκού εγχειρήματος που ανοίγεται και έχει ως στόχο να δρομολογήσει τη διαδικασία με την οποία η Ευρώπη θα καθορίσει την μελλοντική της πορεία. Με αφετηρία τη Λευκή Βίβλο θα διεξαχθεί σε ολόκληρη την Ευρώπη μια ευρεία συζήτηση, στην οποία θα συμμετέχουν οι ευρωπαϊκοί θεσμοί, τα κράτη-μέλη και οι πολίτες των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει σα στόχο τη συμμετοχή σε αυτή τη συζήτηση. Το πρώτο κεφάλαιο περιλαμβάνει μία συνοπτική ιστορική αναδρομή της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Στο δεύτερο κεφάλαιο προσδιορίζονται οι προκλήσεις, που καλείται να αντιμετωπίσει το ευρωπαϊκό εγχείρημα, και αναφέρονται κάποιες από τις προτάσεις για την αντιμετώπισή τους. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται επισκόπηση των πέντε σεναρίων της Λευκής Βίβλου για το Μέλλον της Ευρώπης. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται τα συμπεράσματα που προκύπτουν.

Τα ερωτήματα που τίθενται στην εργασία και απαντώνται στο τέταρτο κεφάλαιο είναι τα εξής:

(α) Ποιο σενάριο για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετωπίζει πιο αποτελεσματικά τις προκλήσεις;

(β) Ποιο σενάριο είναι προς το συμφέρον της να υποστηρίξει η Ελλάδα;

Η άποψη που υποστηρίζεται στην παρούσα εργασία είναι ότι το σενάριο που αντιμετωπίζει πιο αποτελεσματικά τις προκλήσεις είναι το Σενάριο 5: «Κάνουμε μαζί πολύ περισσότερα». Το σενάριο αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει όμως και προβλέψεις για κράτη, τα οποία δεν είναι διατεθειμένα στη παρούσα χρονική συγκυρία να προχωρήσουν σε μεγαλύτερο βαθμό ενοποίησης ή απώλειας εθνικής κυριαρχίας. Το προτεινόμενο σενάριο θα πρέπει επίσης να αντιμετωπίσει το ζήτημα υποστήριξης στο ευρωπαϊκό εγχείρημα από το πολιτικό κατεστημένο και την κοινή γνώμη. Το Σενάριο 5 είναι επίσης και το επιθυμητό για την Ελλάδα, ενώ σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να υιοθετηθεί ένα σενάριο το οποίο θα αποκλείει κράτη παρά τη βούλησή τους.

Abstract

On the occasion of the 60th anniversary of the European Union, the European Commission adopted on 1 March 2017 the White Paper on the Future of Europe. According to Jean-Claude Juncker, the White Paper is the contribution of the European Commission to the opening of a new chapter of the European venture and aims to launch a process by which Europe will determine its future course. In the light of this text, a broad debate will take place throughout Europe, involving the European institutions, the member-states and the citizens of the European Union.

This paper aims to participate in this discussion. The first chapter contains a brief historical review of the process of European integration. The second chapter identifies the challenges facing the European project and explores some of the proposals to address them. The third chapter reviews the five scenarios of the White Paper on the Future of Europe. Finally, the fourth chapter outlines the resulting conclusions.

The questions raised in this paper and answered in the fourth chapter are as follows:

(a) Which scenario addresses the challenges facing European Union more effectively?

(b) Which scenario is in Greece's best interest?

The opinion supported by this paper is that the most effective scenario to address the challenges facing the European project is Scenario 5: "Doing much more together". However, this scenario should also include provisions for states that are not prepared to go a long way towards consolidation or loss of national sovereignty. The proposed scenario should also address the issue of limited public and political support for the European project. Scenario 5 is also desirable for Greece, and in no case, should a scenario be adopted that will exclude states against their will.

Αφιερωμένη στην οικογένειά μου και στον καθηγητή μου, κ. Λουκά Τσούκαλη, για την πολύτιμη καθοδήγησή του στην συγγραφή αυτής της διπλωματικής εργασίας.

Συντομογραφίες

Β'ΠΠ: Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος

CEΤ: Common External Tariff

ΔΕΥ: Δικαιοσύνη και Εσωτερικές Υποθέσεις

ΕΑΚ: Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕΠ: Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη

ΕΚ: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

ΕΚΑΧ: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα

ΕΠΚ: Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα

ESPAS: European Strategy and Policy Analysis System

ΕΥΡΑΤΟΜ: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας

GAΤΤ: General Agreement on Tariffs and Trade

ΚΕΠ: Κοινή Εμπορική Πολιτική

ΚΕΠΠΑ: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας

ΚΠΑΑ: Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας

JCMS: Journal of Common Market Studies

ΝΑΤΟ: North Atlantic Treaty Organization

OECD: Organization for Economic Co-operation and Development

ΟΝΕ: Οικονομική και Νομισματική Ένωση

ΣΕΕ: Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣΛΕΕ: Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Σελίδα αυτή αφέθηκε σκόπιμα λευκή

Περιεχόμενα

1. Ιστορική Αναδρομή.....	13
1.1. Η απαρχή του ευρωπαϊκού εγχειρήματος.....	13
1.2. Η εξέλιξη της ιδιαίτερη φύσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	14
1.3. Από την τελωνειακή ένωση στην οικονομική και νομισματική ένωση.....	16
1.4. Η μεταμόρφωση της Ευρώπης και τα τρία πλήγματα.....	18
1.5. Το σημείο που βρίσκεται σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση.....	19
2. Οι προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση.....	21
2.1. Πολιτική και Θεσμική οργάνωση.....	21
2.1.1. Διακυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	21
2.1.2. Δημοκρατική Νομιμοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	24
2.2. Κοινωνικός και Οικονομικός τομέας.....	27
2.2.1. Οικονομική απόκλιση μεταξύ των κρατών – μελών της ΕΕ.....	27
2.2.2. Διαρθρωτικά προβλήματα της Ευρωζώνης.....	30
2.2.3. Γήρανση του πληθυσμού, Μεταναστευτική – Προσφυγική κρίση.....	30
2.3. Εξωτερική Πολιτική, Άμυνα και Ασφάλεια.....	34
2.3.1. Ο ρόλος της ΕΕ στο διεθνές σύστημα.....	34
2.3.2. Οι τρεις διαστάσεις της εξωτερικής δράσης της ΕΕ.....	35
2.3.3. Η αποτίμηση της Εξωτερικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	36
3. Τα πέντε σενάρια της Λευκής Βίβλου για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	39
3.1. Σενάριο 1: Συνεχίζουμε κανονικά.....	39
3.1.1. Πλεονεκτήματα.....	40
3.1.2. Μειονεκτήματα.....	40
3.2. Σενάριο 2: Τίποτα περισσότερο από την ενιαία αγορά.....	42
3.2.1. Πλεονεκτήματα.....	42
3.2.2. Μειονεκτήματα.....	42
3.3. Σενάριο 3: Αυτοί που θέλουν περισσότερα κάνουν περισσότερα.....	43
3.3.1. Πλεονεκτήματα.....	45
3.3.2. Μειονεκτήματα.....	47
3.4. Σενάριο 4: Κάνουμε λιγότερα με πιο αποδοτικό τρόπο.....	49
3.4.1. Πλεονεκτήματα.....	50
3.4.2. Μειονεκτήματα.....	50
3.5. Σενάριο 5: Κάνουμε μαζί πολύ περισσότερα.....	51

3.5.1. Πλεονεκτήματα.....	52
3.5.2. Μειονεκτήματα.....	52
4. Συμπεράσματα – Προτάσεις.....	55
4.1.Συμπεράσματα.....	55
4.2.Προτάσεις.....	58
5. Λίστα Πινάκων.....	61
6. Βιβλιογραφία.....	63

1. Ιστορική Αναδρομή.

1.1. Η απαρχή του ευρωπαϊκού εγχειρήματος.

Ο Β'ΠΠ επέφερε τεράστια ανθρωπιστική και οικονομική καταστροφή στην Ευρώπη και μετά το τέλος του, το διαμορφωθέν διεθνές σύστημα έθεσε τα ευρωπαϊκά κράτη σε δευτερεύοντα ρόλο στα διεθνή δρώμενα, στα οποία κυριαρχούσαν οι δύο πυρηνικές υπερδυνάμεις, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Αυτή η νέα πραγματικότητα επέβαλε στους ευρωπαίους ηγέτες την ανάγκη να προχωρήσουν σε πρωτοβουλίες, ώστε να ενισχυθεί η συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών.

Οι παράγοντες, οι οποίοι συνέβαλαν στην απαρχή της διαδικασίας ενοποίησης της Ευρώπης, είναι τόσο ενδογενείς όσο και εξωγενείς. Στους ενδογενείς παράγοντες συμπεριλαμβάνονται η αποτυχία των εθνικών κρατών να εξασφαλίσουν την ασφάλεια και προστασία των πολιτών τους, η άνοδος πολιτικών δυνάμεων (χριστιανοδημοκρατών και σοσιαλδημοκρατών), οι οποίες ευνοούσαν την διεθνιστική προσέγγιση, οι πολιτικοί ηγέτες της εποχής (Winston Churchill, Konrad Adenauer, Robert Schuman, Jean Monnet, Alcide De Gasperi, Altiero Spinelli), οι οποίοι αντελήφθησαν ότι η νέα τάξη πραγμάτων στο διεθνές σύστημα επέβαλλε την ανάγκη για συνεργασία, η υιοθέτηση κεϋνσιανών οικονομικών πολιτικών και η επίλυση του προβλήματος επανεξοπλισμού και οικονομικής ανάκαμψης της Γερμανίας. Στους εξωγενείς παράγοντες περιλαμβάνεται η ανάληψη από τις ΗΠΑ και το NATO της ευθύνης για αμυντική προστασία της Ευρώπης, η προσφορά οικονομικής βοήθειας για την ανάκαμψή της και η αντιμετώπιση της σοβιετικής απειλής¹.

Σε μία προσπάθεια να εξηγηθούν οι πρωτοβουλίες που πάρθηκαν για την ευρωπαϊκή ενοποίηση δημιουργήθηκαν τρεις σχολές σκέψης. Η πρώτη ήταν ο φεντεραλισμός (federalism), ο οποίος υποστήριζε τη δημιουργία μίας ομοσπονδίας κρατών στα πρότυπα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής μέσω άμεσης πολιτικής ένωσης των ευρωπαϊκών κρατών και μεταφοράς της εθνικής κυριαρχίας σε

---

¹ Τσαρδανίδης, Χ. (2016). "Ευρωπαϊκή Ενοποίηση στην Πρώτη Μεταπολεμική Δεκαετία" στο *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη προοπτικές*. Μαραβέγιας, Ν (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 23-29.

υπερεθνικό επίπεδο. Η δεύτερη σχολή σκέψης ήταν η δημιουργία μίας ένωσης κρατών, στην οποία τα κράτη συνεργάζονται στενά, αλλά σε αντίθεση με την ομοσπονδία, διατηρούν την εθνική τους κυριαρχία. Η τρίτη σχολή σκέψης ήταν ο νέο-λειτουργισμός (neo-functionalism), ο οποίος έχει ως στόχο τη δημιουργία ομοσπονδίας, όχι με άμεση πολιτική ένωση, αλλά σταδιακά, ξεκινώντας από την ενοποίηση στον τομέα της οικονομίας. Η σχολή του φεντεραλισμού έχασε έδαφος κατά τη δεύτερη πενταετία της μεταπολεμικής περιόδου (1950-1955) λόγω της απροθυμίας των ευρωπαϊκών κρατών να απωλέσουν την εθνική τους κυριαρχία σε τομείς υψηλής πολιτικής που σχετίζονται με την επιβίωση του έθνους-κράτους, αλλά και της καχυποψίας που υπήρχε μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών εκείνη την περίοδο. Οι προσπάθειες πολιτικής και αμυντικής ενοποίησης της Ευρώπης που έγιναν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, όπως η Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα (ΕΠΚ) και η Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα (ΕΑΚ), απέτυχαν και έτσι το όραμα της άμεσης ομοσπονδοποίησης προσωρινά εγκαταλείφθηκε. Αντίθετα, η επιτυχία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ - 1952) καθιέρωσε το νέο-λειτουργισμό ως την κυρίαρχη θεωρία ευρωπαϊκής ενοποίησης².

1.2. Η εξέλιξη της ιδιαίτερης φύσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η θεσμική οργάνωση των ευρωπαϊκών κοινοτήτων (ΕΚΑΧ, ΕΟΚ και ΕΥΡΑΤΟΜ), που δημιουργήθηκε με τη συνθήκη της Ρώμης (1957), δημιούργησε ένα πρωτότυπο μόρφωμα συνεργασίας των ευρωπαϊκών κρατών (ή όπως συχνά αναφέρεται στη βιβλιογραφία, μιας “*sui generis*” οντότητας), στο οποίο συνυπάρχει η υπερεθνική μορφή διακυβέρνησης, που προσομοιάζει σε μία ομοσπονδία, με τη διακυβερνητική συνεργασία, χαρακτηριστικό των διεθνών οργανισμών. Η ανάγκη για επέκταση της συνεργασίας των κρατών-μελών της ΕΕ σε νέους τομείς πολιτικής, όπως η εξωτερική πολιτική και η άμυνα, δεν εξασφαλιζόταν από το θεσμικό πλαίσιο της Συνθήκης της Ρώμης αλλά ούτε και από την αναθεώρησή της με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986). Αυτό οδήγησε στη δημιουργία μίας νέας αρχιτεκτονικής η οποία σχεδιάστηκε στην Διακυβερνητική Διάσκεψη για την Πολιτική Ένωση, η οποία

---

² Τσαρδανίδης, Χ. (2016). “Ευρωπαϊκή Ενοποίηση στην Πρώτη Μεταπολεμική Δεκαετία” στο *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη προοπτικές*. Μαραβέγιας, Ν (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 45-47.

κατέληξε στην Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992)³. Η συνθήκη του Μάαστριχτ και η δημιουργία της αρχιτεκτονικής των τριών πυλώνων (ΕΟΚ, ΚΕΠΠΑ και ΔΕΥ) έκανε περισσότερο εμφανή τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς ο κάθε πυλώνας είχε διαφορετική μορφή λειτουργίας από τον άλλον. Η ΕΟΚ χαρακτηριζόταν από την υπερεθνικότητα και βασιζόταν στην “κοινοτική” μέθοδο λήψης αποφάσεων, ενώ η ΚΕΠΠΑ και η ΔΕΥ είχαν κυρίως μορφή διακυβερνητικής συνεργασίας. Η Συνθήκη της Λισαβόνας (2009), η οποία προήλθε ως αποτέλεσμα της αποτυχίας συνταγματοποίησης της ΕΕ, διατήρησε το κύριο μέρος των μεταρρυθμίσεων που περιελάμβανε η συνταγματική συνθήκη, και έδωσε σημαντική ώθηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση προς την κατεύθυνση της ομοσπονδοποίησης, καταργώντας την αρχιτεκτονική των τριών πυλώνων. Η αρχιτεκτονική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μετά την συνθήκη της Λισαβόνας, βασίζεται στην αρχή της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης στην οποία οι εξουσίες και οι αρμοδιότητες διαμοιράζονται μεταξύ υπερεθνικού και εθνικού επιπέδου (άρθρα 2-4 ΣΛΕΕ).

Η όλη εξελικτική διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης καθιέρωσε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εγχειρήματος, τα οποία είναι πολύ σημαντικά για τη κατανόηση του τρόπου λειτουργίας της ΕΕ αλλά και για την επιλογή του όποιου σεναρίου για το μέλλον της. Το ένα χαρακτηριστικό είναι η καθιέρωση της συναίνεσης (consensus) ως κυρίαρχος τρόπος λήψης αποφάσεων για σημαντικά ζητήματα. Ακόμα και στις περιπτώσεις στις οποίες δεν απαιτείται ομοφωνία για την λήψη μιας απόφασης, επιδιώκεται να υπάρχει συναίνεση όλων των κρατών. Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η σταδιακή (incremental) εξέλιξη της ενοποιητικής διαδικασίας. Τα βήματα προς την κατεύθυνση της ενοποίησης γίνονται όταν οι εσωτερικές και εξωτερικές συνθήκες, το χρονικό και ιστορικό πλαίσιο, επιτρέπουν να επιτευχθεί συναίνεση⁴. Το τρίτο χαρακτηριστικό είναι το ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αντλεί την νομιμοποιητική της βάση στην ανεκτική/επιτρεπτική συναίνεση (permissive

---

³ Μενδρινού, Μ. (2016). “Η Εξέλιξη των Προτύπων Διακυβέρνησης της ΕΕ” στο *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη προοπτικές*. Μαραβέγιας, Ν (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 115 -117.

⁴ Στο ίδιο, σελ. 115.

consensus) των πολιτών των κρατών μελών, λόγω του θετικού αποτελέσματος που επιφέρει στο βιοτικό τους επίπεδο⁵.

1.3. Από την τελωνειακή ένωση στην οικονομική και νομισματική ένωση.

Με τη συνθήκη της Ρώμης το 1957 δημιουργήθηκε μια τελωνειακή ένωση μεταξύ των έξι αρχικών ευρωπαϊκών κρατών που συμμετείχαν (Γαλλία, Γερμανία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο, Ιταλία), η οποία εμπεριείχε της τέσσερις βασικές ελευθερίες (ελευθερία μετακίνησης αγαθών, υπηρεσιών, προσώπων και κεφαλαίου) αλλά και κοινό εξωτερικό δασμολόγιο. Η μακροοικονομική πολιτική, η αναδιανομή και η κοινωνική πρόνοια αφέθηκαν στην ευχέρεια του κράτους. Η λεγόμενη “χρυσή εποχή,” που ακολούθησε (1945-1975), χαρακτηριζόταν από υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, χαμηλή ανεργία και μικρό πληθωρισμό. Οι κύριοι παράγοντες, που συνέβαλλαν στην οικονομική επιτυχία του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, ήταν η απελευθέρωση του εμπορίου, λόγω της ΕΟΚ σε ευρωπαϊκό επίπεδο και της GATT σε διεθνές, η ύπαρξη σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, μέσω του συστήματος Breton Woods, οι οποίες ευνοούσαν το διεθνές εμπόριο, οι νεοκορπορατιστικές δομές, στις οποίες το κράτος, το κεφάλαιο και οι εργαζόμενοι έρχονταν σε συνεννόηση δημιουργώντας μεικτές οικονομίες και κοινωνικό κράτος και ο επιτυχής διαχωρισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ Ευρώπης και κρατών-μελών, με την Ευρώπη να απελευθερώνει και το κράτος να ρυθμίζει και να αναδιανέμει.

Το οικονομικό σύστημα αυτό, όμως, εξάντλησε τις δυνατότητες του μετά τα μέσα της δεκαετίας του 70. Τα αίτια που οδήγησαν στο τέλος της “χρυσής εποχής” ήταν κυρίως η οικονομική κρίση, που ακολούθησε την πετρελαϊκή κρίση του 1973, η κατάρρευση του συστήματος Breton Woods, η εξάντληση του νεοκορπορατιστικού μοντέλου, λόγω μείωσης της ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών κρατών, ο στασιμοπληθωρισμός και η επικράτηση του νέο-φιλελευθέρου οικονομικού μοντέλου που υποστηριζόταν από τις ΗΠΑ και τη Μ. Βρετανία (Ronald Reagan, Margaret

---

⁵ Φραγκονικολόπουλος, Χ (2016). “Το ζήτημα της Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση” στο *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη προοπτικές*. Μαραβέγιας, Ν (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 220.

Thatcher). Το ευρωπαϊκό εγχείρημα οδηγήθηκε στο επόμενο βήμα, τη δημιουργία ενιαίας εσωτερικής αγοράς με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη το 1986 (ΕΕΠ). Η φάση αυτή του ευρωπαϊκού εγχειρήματος χαρακτηρίζεται από μία νέο-φιλελεύθερη οικονομική ορθοδοξία, με έμφαση στην απορρύθμιση της οικονομίας, την προσπάθεια οικονομικής σύγκλισης των κρατών-μελών, την εφαρμογή αναδιανεμητικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο μέσω των διαρθρωτικών ταμείων και την απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού τομέα, χωρίς όμως δημιουργία επαρκών ρυθμιστικών αρχών σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Για την δημιουργία όμως της εσωτερικής αγοράς, οι συναλλαγματικές ισοτιμίες, οι οποίες δρούσαν ως παραδασμολογικοί φραγμοί, αποτελούσαν ένα σημαντικό εμπόδιο. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με πολιτικές αιτίες, που σχετίζονταν με την ενοποίηση της Γερμανίας και την επιθυμία της Γαλλίας να την εντάξει σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο, οδήγησαν στην ανάγκη για τη δημιουργία μίας Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ). Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας οδήγησαν στην υιοθέτηση ενός πακέτου συμφωνίας, που θα ικανοποιούσε όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Έτσι οι Γάλλοι πήραν την νομισματική ένωση, οι Γερμανοί έθεσαν τους κανόνες, οι Άγγλοι έκαναν opt-out και οι υπόλοιπες χώρες συναίνεσαν, καθώς θα είχαν οικονομικές ωφέλειες μέσω των διαρθρωτικών ταμείων. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) αντανάκλούσε την οικονομική ορθοδοξία που ευαγγελιζόταν η Γερμανία, δηλαδή την εφαρμογή μίας νομισματικής πολιτικής, που θα είχε σα στόχο την εξασφάλιση της σταθερότητας ενός σκληρού νομίσματος, στα πρότυπα του μάρκου. Αυτή η νομισματική πολιτική θα εφαρμοζόταν από μία ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα, απαλλαγμένη από τις πολιτικές σκοπιμότητες, ώστε να αποκλειστεί ο ηθικός κίνδυνος. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα ήταν να εξασφαλιστούν τα κριτήρια, με τα οποία ένα κράτος-μέλος θα γινόταν αποδεκτό στην ΟΝΕ, αλλά και η παρακολούθηση ότι τηρούνται οι κανόνες με την εφαρμογή του Σύμφωνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης⁶.

---

⁶ Κατσίκας, Δ. & Μαραβέγιας, Ν (2016) “Τα οικονομικά της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης” στο *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη προοπτικές*. Μαραβέγιας, Ν (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 149-179.

1.4. Η μεταμόρφωση της Ευρώπης και τα τρία πλήγματα.

Η Ευρώπη, μέσα από την διαδικασία της ενοποίησης, μεταμορφώθηκε σε “υπόδειγμα ” (Model Europe)⁷ το οποίο παρουσιάζεται με τρεις μορφές. Η πρώτη μορφή είναι ως υπόδειγμα διαχείρισης της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, συνδιαχείρισης της αλληλεξάρτησης των κρατών και διαμοιρασμού της κυριαρχίας τους. Η δεύτερη μορφή είναι ως υπόδειγμα κοινωνικού κράτους με ανοιχτές και ανεκτικές κοινωνίες, κράτος πρόνοιας και άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων. Η τρίτη μορφή είναι ως υπόδειγμα διαχείρισης των διεθνών σχέσεων, όχι με όρους επιβολής και χρήσης στρατιωτικής ισχύος, αλλά με όρους πειθούς, εξαγωγής αξιών και προτύπων, με χρήση “ήπιας ισχύος” (soft power), “κανονιστικής ισχύος” (normative power)⁸ και “μη στρατιωτικής ισχύος” (civilian power)⁹.

Όμως το ευρωπαϊκό εγχείρημα δέχτηκε τρία καίρια πλήγματα, το ένα σοβαρότερο από το άλλο. Ενώ φαίνεται ότι το κάθε πλήγμα το αντέχει και το ξεπερνά, εν τούτοις τα αποτελέσματά τους είναι σωρευτικά. Το πρώτο πλήγμα ήταν η απόρριψη του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, με δημοψήφισμα της Γαλλίας και της Ολλανδίας το 2005, το οποίο κλόνησε την πεποίθηση, ότι η ευρωπαϊκή ενοποιητική διαδικασία ήταν μη αναστρέψιμη. Το δεύτερο πλήγμα ήταν η οικονομική κρίση του 2008-2009, η οποία δημιούργησε αμφιβολίες για την ικανότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αποφέρει θετικά αποτελέσματα στις ζωές των ευρωπαίων πολιτών. Το τρίτο πλήγμα ήταν η μεταναστευτική-προσφυγική κρίση, η οποία δημιούργησε ρήγματα και εντάσεις στις σχέσεις μεταξύ των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁰.

---

⁷ Tsoukalis, L (2016). In *Defence of Europe: Can the European Project Be Saved?* (Kindle Locations 181). OUP Oxford. Kindle Edition.

⁸ Manners, I (2002). ‘Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?’, *Journal of Common Market Studies*, Volume 40. Number 2, σελ. 235-58.

⁹ Duchêne, F (1972). ‘Europe’s Role in World Peace’, in R Mayne (ed.), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*. Λονδίνο: Fontana, σελ. 32-47.

¹⁰ Tsoukalis, L (2016). In *Defence of Europe: Can the European Project Be Saved?* (Kindle Locations 230-251). OUP Oxford. Kindle Edition.

1.5. Το σημείο που βρίσκεται σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Υπάρχουν δυνάμεις, κυρίως μεταξύ της ελίτ των ισχυρών ευρωπαϊκών κρατών, οι οποίες παρέχουν μία ώθηση προς την κατεύθυνση της μεγαλύτερης ευρωπαϊκής ενοποίησης αλλά δεν παρέχεται καμία εγγύηση, ότι η διαδικασία αυτή δεν είναι ανατρέψιμη. Μετά τις απανωτές κρίσεις της ΕΕ, το ενδεχόμενο αυτό φάνηκε να είναι πολύ πιθανό¹¹. Η οικονομική κρίση στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες φαίνεται να ξεπερνιέται και η Ευρωζώνη παρουσιάζει και πάλι ρυθμούς ανάπτυξης. Η πολιτική κρίση επίσης φαίνεται να είναι παρελθόν και ο ευρωσκεπτικισμός υποχωρεί μετά από τις πολιτικές ήττες που υπέστησαν τα ευρωφοβικά κόμματα σε Αυστρία και Γαλλία. Παρόλα αυτά τα δομικά προβλήματα, που αντιμετωπίζει η ευρωζώνη, δεν έχουν αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά και μία επόμενη κρίση ίσως να αποδειχθεί καταλύτης για αρνητικές εξελίξεις στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Το σημείο που βρίσκεται σήμερα η ΕΕ χαρακτηρίζεται από τη μικρή, εύθραυστη και άνιση ανάπτυξη, τη μεγάλη ανεργία, κυρίως στις χώρες του νότου, την άνοδο των αντισυστημικών κομμάτων και του ευρωσκεπτικισμού, τη διαίρεση των κρατών μελών τόσο μεταξύ τους όσο και στο εσωτερικό τους, την υποστήριξη από τους πολίτες του ευρώ κυρίως λόγω του φόβου του τί θα συμβεί εάν αποχωρήσουν από την ευρωζώνη, το δημοκρατικό έλλειμμα, την αναποτελεσματικότητα της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, το μεταναστευτικό – προσφυγικό ζήτημα, την τρομοκρατία και γενικότερα την εμφάνιση απειλών λόγω αποσταθεροποίησης της περιφέρειας της.

---

¹¹ Tsoukalis, L (2016). *In Defence of Europe: Can the European Project Be Saved?* (Kindle Locations 3092). OUP Oxford. Kindle Edition.

Η Σελίδα αυτή αφέθηκε σκόπιμα λευκή

2. Οι προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλονται κυρίως στο γεγονός, ότι οι αναθεωρήσεις των συνθηκών του Άμστερνταμ, της Νίκαιας και της Λισαβόνας δεν κατάφεραν να πετύχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα, δηλαδή την προετοιμασία της για να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη νομισματική ένωση, τη διεύρυνση και την παγκοσμιοποίηση¹². Τα ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση, ώστε να προχωρήσει η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, εντοπίζονται στους παρακάτω τομείς:

- (α) Πολιτική και Θεσμική οργάνωση.
- (β) Κοινωνικός και Οικονομικός τομέας.
- (γ) Εξωτερική Πολιτική, Ασφάλεια και Άμυνα.

2.1. Πολιτική και Θεσμική οργάνωση.

Οι προκλήσεις σε αυτόν τον τομέα εντοπίζονται κυρίως σε δύο ζητήματα. Το ένα είναι η διακυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία κρίνεται αναποτελεσματική, καθώς το σύστημα πολυεπίπεδης διακυβέρνησης και ο διαμοιρασμός αρμοδιοτήτων και εξουσιών μεταξύ υπερεθνικού και εθνικού επιπέδου δημιουργούν προβλήματα στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Το δεύτερο είναι η δημοκρατική νομιμοποίηση των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία δέχεται μεγάλη κριτική συγκρινόμενη με την δημοκρατική νομιμοποίηση των εθνικών θεσμικών οργάνων.

2.1.1. Διακυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο Dani Rodrick αναφέρεται στο βασικό πολιτικό τρίλημμα της παγκόσμιας οικονομίας και ισχυρίζεται ότι δεν μπορούμε ταυτόχρονα να επιδιώκουμε δημοκρατία,

---

¹² Commissariat général à la stratégie et à la prospective, What Project for Europe? September 2013,

http://www.strategie.gouv.fr/sites/strategie.gouv.fr/files/archives/CGSP-note-Europe_EN.pdf, σελ 2.

εθνική αυτοδιάθεση και ενοποιημένη οικονομία¹³. Μόνο δύο από τα τρία μπορούν να συνυπάρξουν ταυτόχρονα. Βασιζόμενος σε αυτό το τρίλημμα ο Ben Crum¹⁴ δίνει στην Ευρωπαϊκή Ένωση τρεις επιλογές: Η πρώτη είναι να δημιουργήσει ένα μοντέλο διακυβέρνησης, που θα ενισχύει την αποτελεσματικότητα της διατηρώντας την εθνική αυτοδιάθεση των κρατών – μελών της εις βάρος της δημοκρατικής νομιμοποίησης (executive federalism). Η δεύτερη επιλογή είναι ένα μοντέλο διακυβέρνησης, που δίνει προτεραιότητα στην δημοκρατία εις βάρος της εθνικής αυτοδιάθεσης (democratic federalism). Η τρίτη επιλογή είναι η διάλυση της νομισματικής ένωσης, ώστε το κάθε κράτος – μέλος να έχει την δυνατότητα να ασκεί αυτόνομη νομισματική πολιτική. Τα τρία αυτά μοντέλα είναι θεωρητικά και κάποια στοιχεία του ενός μπορούν να συνδυάζονται με στοιχεία ενός άλλου. Η χρησιμότητά τους είναι να αναδείξουν τις βασικές αρχές, προς τις οποίες κινούνται τα σενάρια που προτείνονται για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο τρόπος που λειτουργεί επί του παρόντος η Ευρωπαϊκή Ένωση, και κυρίως η Ευρωζώνη, τείνει περισσότερο προς το μοντέλο του “εκτελεστικού φεντεραλισμού” καθώς, την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης την έχει αναλάβει σχεδόν αποκλειστικά το Συμβούλιο αφήνοντας στο περιθώριο το Ευρωκοινοβούλιο, ενώ η Επιτροπή έχει αναλάβει ένα ρόλο “αστυνόμευσης” και επίβλεψης της τήρησης των κανόνων από τα κράτη – μέλη. Ο τρόπος, που η ΕΕ αντιμετώπισε την κρίση, ήταν αδιανόητος για τον τρόπο λειτουργίας της Ευρωζώνης. Καθώς δεν προβλέπονται διασώσεις κρατών-μελών, υιοθετήθηκαν διακρατικές συμφωνίες χρηματοδότησης σε μια προσπάθεια παράκαμψης των συνθηκών. Οι αποφάσεις ελήφθησαν με όρους ισχύος (power politics) μεταξύ των κρατών-μελών, παρά με όρους αλληλεγγύης, συνεργασίας και ισοτιμίας¹⁵.

---

¹³ Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. Νέα Υόρκη – Λονδίνο: W. W Norton & Company, σελ xviii.

¹⁴ Crum, B. (2013). ‘Saving the euro at the cost of democracy?’. *JCMS*, 51/4, σελ. 614-630.

¹⁵ Στο ίδιο, σελ.622.

Η δεύτερη επιλογή είναι το μοντέλο του δημοκρατικού φεντεραλισμού που προϋποθέτει την ενίσχυση της δημοκρατικής διάστασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό μπορεί να γίνει με την δημιουργία μίας δημοκρατικά εκλεγμένης υπερεθνικής διακυβέρνησης, η οποία θα περιλαμβάνει έναν πρόεδρο της ΕΕ, ο οποίος θα συνδυάζει τις αρμοδιότητες των προέδρων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και έναν υπουργό οικονομικών, ο οποίος θα έχει αντίστοιχες αρμοδιότητες με τον Επίτροπο επί οικονομικών θεμάτων. Το μοντέλο αυτό όμως έχει κάποια πολύ σημαντικά μειονεκτήματα. Είναι πολύ δύσκολο να βρει την απαραίτητη υποστήριξη από τα κράτη – μέλη, καθώς περιορίζει σε μεγάλο βαθμό την εθνική αυτοδιάθεση. Επίσης χρειάζεται μία θεμελιώδης αλλαγή του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος η οποία θα μετατρέψει την εθνική κομματική ταύτιση του ευρωπαίου πολίτη, ανάγοντας τη σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτό προϋποθέτει έναν ευρωπαϊκό λαό που θα έχει ευρωπαϊκή ταυτότητα αντίστοιχη με την εθνική ταυτότητα, κάτι το οποίο δεν φαίνεται να δημιουργείται στο άμεσο μέλλον, κυρίως γιατί οι εθνικές κυβερνήσεις δεν το επιθυμούν πραγματικά να συμβεί¹⁶. Οι πολιτικοί των κρατών-μελών έχουν την τάση να κατηγορούν την Ευρωπαϊκή Ένωση για τα όποια προβλήματα αντιμετωπίζει η χώρα τους, ενώ οικειοποιούνται τις επιτυχίες και τα όποια οφέλη προέρχονται από τη συμμετοχή της χώρας τους σε αυτή¹⁷. Το αποτέλεσμα είναι ο ευρωπαίος πολίτης να θεωρεί την ευρωπαϊκή Ένωση υπεύθυνη για τα δεινά του και να στρέφεται στο εθνικό κράτος για προστασία.

Το τρίτο μοντέλο της διάλυσης της νομισματικής ένωσης προσκρούει σε ένα άλλο τρίλημμα, αυτό της οικονομίας, σύμφωνα με το οποίο δεν μπορεί να υπάρξει ταυτόχρονα αυτόνομη νομισματική πολιτική, ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων και σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες¹⁸. Οι προσπάθειες της ΕΕ για τη δημιουργία ενός συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών κατά την δεκαετία του 70, με το

---

¹⁶ Crum, B. (2013). 'Saving the euro at the cost of democracy?'. *JCMS*, 51/4, σελ.624

¹⁷ European Commission (2017). *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*, σελ. 12.

¹⁸ Investopedia (2017) <http://www.investopedia.com/terms/t/trilemma.asp> (πρόσβαση 22 Ιουνίου 2017)

“φίδι στο τούνελ” και το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα, έγιναν λόγω της αναγνώρισης της ανάγκης για σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες ως προϋπόθεση για τη δημιουργία εσωτερικής αγοράς. Σε κάθε περίπτωση, μπορεί η δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης χωρίς προηγουμένως να δημιουργηθούν οι αντίστοιχοι θεσμοί που εξασφαλίζουν την λειτουργία της ή χωρίς να ακολουθείται από πολιτική και δημοσιονομική ένωση να ήταν λάθος, αλλά το να διαλυθεί η νομισματική ένωση θα ήταν ένα ακόμα μεγαλύτερο λάθος¹⁹. Μία τέτοια επιλογή θα είχε τόσο μεγάλο κόστος, που πιθανόν να έθετε όλο το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης σε μεγάλο κίνδυνο²⁰.

2.1.2. Δημοκρατική Νομιμοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η παραπάνω συζήτηση σχετικά με τα μοντέλα διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνδέεται άμεσα και με το ζήτημα της δημοκρατικής νομιμοποίησης της όποιας μορφής διακυβέρνησης. Όπως φαίνεται στον **Πίνακα 1**, αν και ανάμεσα στους Ευρωπαίους πολίτες το μεγαλύτερο ποσοστό είναι σχετικά ικανοποιημένο με την λειτουργία της δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ένα εξίσου μεγάλο ποσοστό δεν είναι αρκετά ικανοποιημένο, και η διαφορά μεταξύ των δύο απόψεων τείνει να μειώνεται τα τελευταία χρόνια. Για να αποκτήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση μεγαλύτερο βαθμό δημοκρατικής νομιμοποίησης θα πρέπει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο να αποκτήσει μεγαλύτερες αρμοδιότητες και εξουσία ελέγχου των υπόλοιπων θεσμικών οργάνων και οι ευρωπαίοι πολίτες να νιώσουν ότι συμμετέχουν ουσιαστικά στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ένα ισχυρό Ευρωκοινοβούλιο θα ασκεί τον απαραίτητο δημοκρατικό έλεγχο σε μία υπερεθνική εκτελεστική εξουσία, η οποία θα έχει την αρμοδιότητα να ασκεί διακριτική ευχέρεια στην τήρηση των κανόνων, όπου κρίνεται απαραίτητο²¹. Ταυτόχρονα θα πρέπει να υπάρξει μία σημαντική προσπάθεια από μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης να πεισθούν οι Ευρωπαίοι πολίτες για την

---

¹⁹ Tsoukalis, L (2016). *In Defence of Europe: Can the European Project Be Saved?* (Kindle Locations 256). OUP Oxford. Kindle Edition.

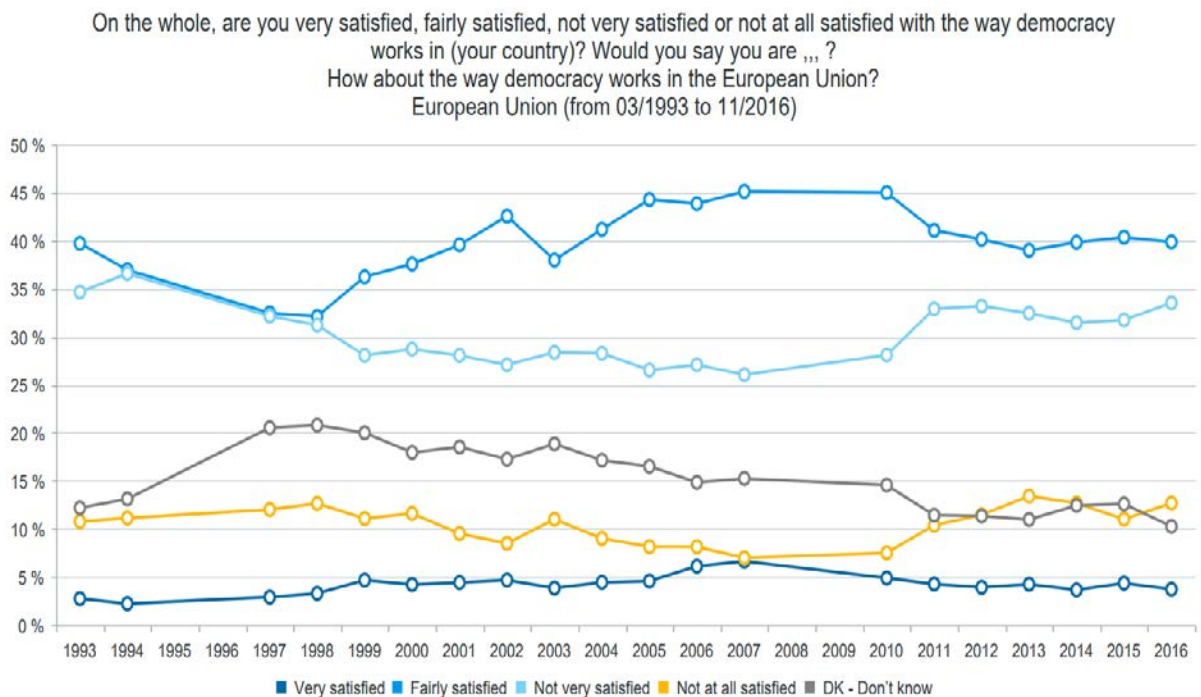
²⁰ Crum, B. (2013). ‘Saving the euro at the cost of democracy?’. *JCMS*, 51/4, pp.625.

²¹ Tsoukalis, L (2016). *In Defence of Europe: Can the European Project Be Saved?* (Kindle Locations 3412). OUP Oxford. Kindle Edition.

ανάγκη συμμετοχής στις δημοκρατικές διαδικασίες της καθώς, όπως φαίνεται από τον **Πίνακα 2**, όλο και λιγότερο συμμετέχουν, παρόλο που ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου έχει αυξηθεί στο πέρασμα των χρόνων. Για να αυξηθεί η δημοκρατική νομιμοποίηση των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει επίσης να αυξηθεί και ο ρόλος των εθνικών κοινοβουλίων στην διαδικασία λήψης αποφάσεων έχοντας την δυνατότητα να ελέγχουν και να διαμορφώνουν τις θέσεις των κυβερνήσεων τους, όταν αυτές συμμετέχουν στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης)²².

Πίνακας 1: Βαθμός Ικανοποίησης με τη λειτουργία της δημοκρατίας στην ΕΕ. Πηγή: European Commission. <http://ec.europa.eu/>

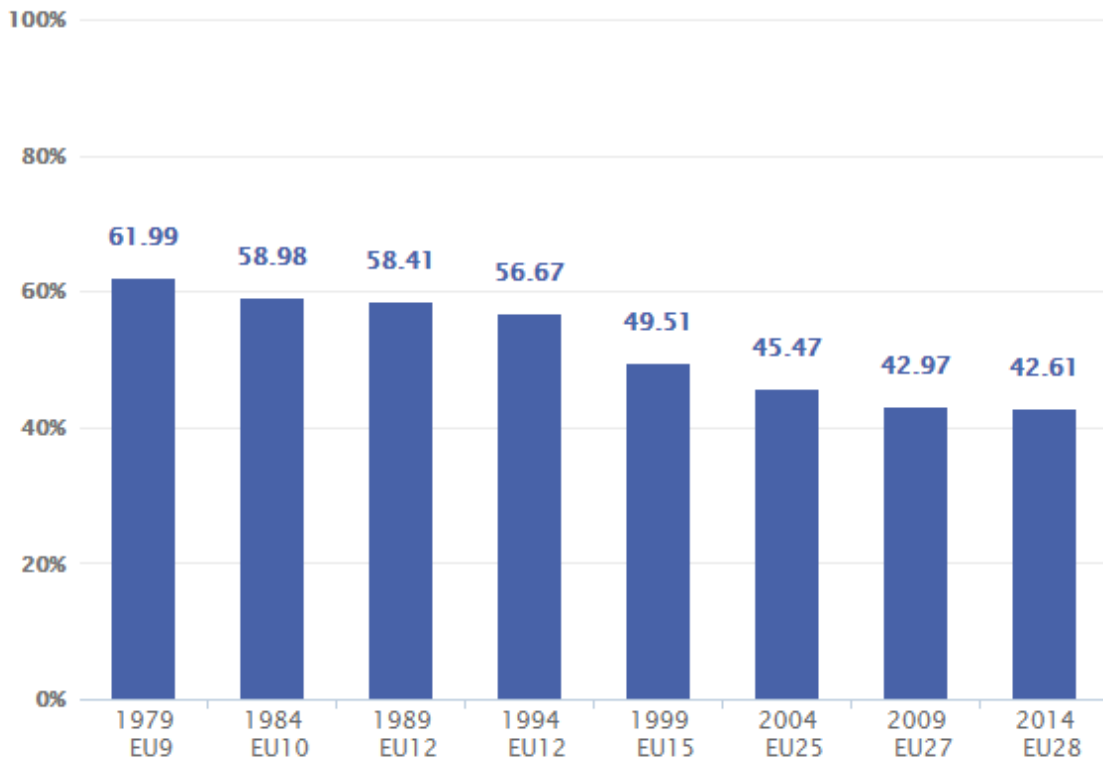

²² New Pact for Europe. (2014). 'Towards a New Pact for Europe'. *Second Report*, October 2014, σελ. 30.

Πίνακας 2: Ποσοστό Συμμετοχής στις Ευρωεκλογές. Πηγή: TNS/ScytI σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Turnout

Final results

2.2. Κοινωνικός και Οικονομικός τομέας.

Οι προκλήσεις, που παρουσιάζονται σε αυτούς τους τομείς ,προέρχονται κυρίως από την αυξανόμενη οικονομική απόκλιση μεταξύ των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα διαρθρωτικά προβλήματα που παρουσιάζει η Ευρωζώνη. Η αναφορά των πέντε προέδρων τον Ιούνιο του 2015²³ δημιούργησε έναν οδικό χάρτη με τα απαραίτητα βήματα, που πρέπει να γίνουν για να ολοκληρωθεί η οικονομική και νομισματική ένωση, όμως όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο καθηγητής Π.Κ. Ιωακειμίδης, “*παραμένει αυτή τη στιγμή καταχωνιασμένη σε κάποιο συρτάρι*”²⁴. Στον κοινωνικό και οικονομικό τομέα εντάσσεται και το μεταναστευτικό-προσφυγικό πρόβλημα, το οποίο συνδέεται με το πρόβλημα γήρανσης του πληθυσμού της Ευρώπης.

2.2.1. Οικονομική απόκλιση μεταξύ των κρατών – μελών της ΕΕ.

Η μεγάλη ασυμμετρία στις οικονομίες μεταξύ των χωρών του νότου, οι οποίες διατηρούν ένα υψηλό βιοτικό επίπεδο δανειζόμενες, και των βιομηχανοποιημένων εξαγωγικών χωρών του βορρά, επιδεινώθηκε με την κρίση χρέους των χωρών του νότου της Ευρωζώνης και φανέρωσε ότι η νομισματική ένωση, αντί να βοηθήσει στην σύγκλιση των οικονομιών, αντίθετα συνέβαλλε στην περαιτέρω απόκλιση τους. Η σημερινή κατάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης χαρακτηρίζεται από μικρούς ρυθμούς ανάπτυξης των κρατών-μελών και μεγάλες ασυμμετρίες στα ποσοστά ανεργίας. Στον **Πίνακα 3** φαίνεται ο προβλεπόμενος ρυθμός ανάπτυξης των κρατών – μελών της ΕΕ για το 2017, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως μικρός και εύθραυστος, ειδικά συγκρινόμενος με ανερχόμενες οικονομικές δυνάμεις (π.χ. Κίνα, Ινδία). Στον **Πίνακα 4** παρουσιάζονται τα ποσοστά ανεργίας για το 2016 και είναι χαρακτηριστική η διαφορά μεταξύ των χωρών του Νότου (Ελλάδα 23.5%, Ισπανία 19,6%, Ιταλία 11,7%,

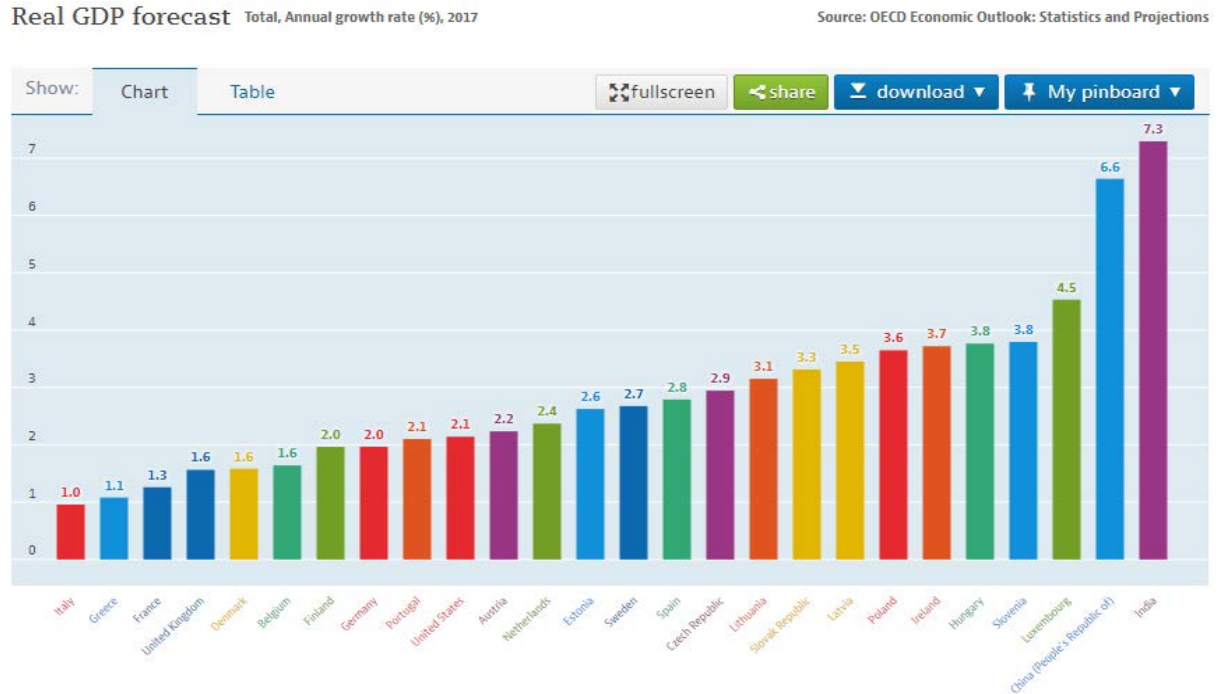
---

²³ European Commission (2015). *Completing Europe’s Economic and Monetary Union*.

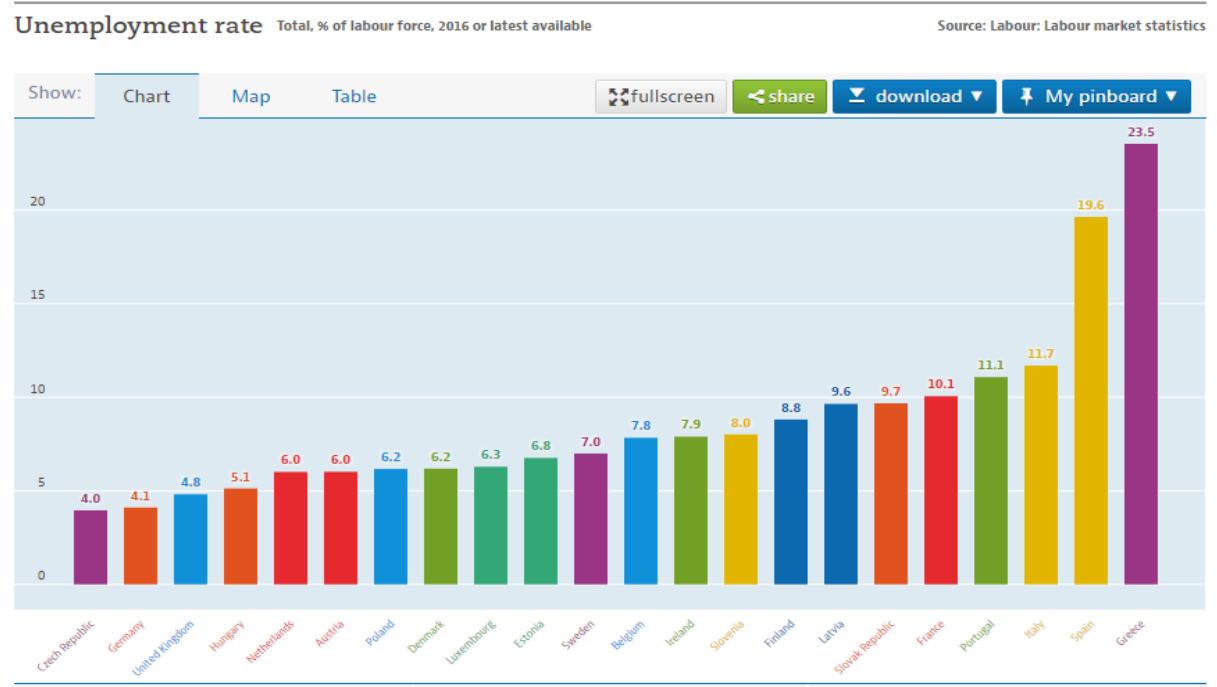
²⁴ Ιωακειμίδης Π.Κ. (2017). *Ευρωπαϊκό όνειρο: Λευκή ή Μαύρη Βίβλος;* Εφημερίδα Τα Νέα.

Πορτογαλία 11,1%) και των χωρών της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης (Τσεχία 4%, Γερμανία 4.1%, Η.Β. 4.8%, Ουγγαρία 5.1%, Ολλανδία και Αυστρία 6%).

Πίνακας 3: Προβλεπόμενος Ετήσιος Ρυθμός Ανάπτυξης 2017. Πηγή: OECD (2017)

Πίνακας 4: Ποσοστό ανεργίας 2016. Πηγή: OECD (2017)

Σύμφωνα με τον Emmanuel Macron και τον Sigmar Gabriel²⁵ για να μπορέσει να επιτευχθεί οικονομική και κοινωνική σύγκλιση μεταξύ των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι απαραίτητο να γίνουν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας και στο επιχειρηματικό περιβάλλον καθώς και φορολογική σύγκλιση. Με αυτές τις μεταρρυθμίσεις θα μπορέσουν οι πιο αδύναμες οικονομίες να αναπτυχθούν, καθώς θα λειτουργούν σε ένα περιβάλλον δίκαιου ανταγωνισμού, το οποίο δεν θα διαβρώνεται από τον αθέμιτο ανταγωνισμό στην φορολογία μεταξύ των κρατών – μελών και από το “social dumping”. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να κινητοποιήσει περισσότερες δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις για την τόνωση της ανάπτυξης και την δημιουργία θέσεων εργασίας, να προσανατολιστεί προς την ολοκλήρωση της ενιαίας ψηφιακής αγοράς, να τονώσει τις τοπικές πρωτοβουλίες, να ανταμείψει την καινοτομία και να κάνει πιο εντατική χρήση των νέων τεχνολογιών, όπως η ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Η δημιουργία μιας ενιαίας ενεργειακής αγοράς θα τόνωνε την οικονομία και θα άμβλυνε το πρόβλημα της ενεργειακής εξάρτησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁶. Η Γαλλία και η Γερμανία είναι οι χώρες που έχουν την δυνατότητα και την ευθύνη να ηγηθούν αυτής της προσπάθειας. Η Γερμανία όμως, για να το κάνει αυτό, πρέπει πρώτα να αναγνωρίσει, ότι η σημερινή κατάσταση δεν είναι διατηρήσιμη και να συμβιβαστεί ως προς αντιλήψεις της για την οικονομία και την επιδίωξη των εθνικών πολιτικών της στόχων για χάρη του κοινού ευρωπαϊκού συμφέροντος. Η Γαλλία, αντίστοιχα, θα πρέπει να είναι αποφασισμένη και ικανή να αναλάβει το ρόλο που της αναλογεί στην ηγεσία του ευρωπαϊκού εγχειρήματος στο πλάι της Γερμανίας. Οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες θα πρέπει να αποδεχθούν και να εφαρμόσουν τις απαραίτητες - αλλά όχι δημοφιλείς – μεταρρυθμίσεις, που θα συμβάλουν στην σύγκλιση των οικονομιών και των κοινωνιών τους²⁷.

---

²⁵ Macron, E. and Gabriel S. (2015). ‘Europe cannot wait any longer: France and Germany must drive ahead’. *The Guardian*. σελ. 1.

²⁶ European Strategy and Policy Analysis Systems (ESPAS). (2015). ‘2030-Global Trends to 2030: Can the EU Meet the Challenges Ahead?’, σελ. 78.

²⁷ Tsoukalis, L (2016). *In Defence of Europe: Can the European Project Be Saved?* (Kindle Locations 3635). OUP Oxford. Kindle Edition.

2.2.2. Διαρθρωτικά προβλήματα της Ευρωζώνης.

Τα διαρθρωτικά προβλήματα, που παρουσιάζει η Ευρωζώνη, οφείλονται στο γεγονός ότι, ενώ εφαρμόστηκε μία κοινή νομισματική πολιτική, η δημοσιονομική πολιτική παραμένει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, που απλά ακολουθούν κάποιους κοινούς κανόνες και υπάρχει ένας διακυβερνητικός συντονισμός²⁸. Το σημερινό δημοσιονομικό πλαίσιο, που βασίζεται σε κανόνες ώστε να επιτευχθεί δημοσιονομική πειθαρχία, δεν μπορεί να εξασφαλίσει την ομοιομορφία που απαιτείται σε μία νομισματική ένωση. Χρειάζεται ένας κοινός ευρωπαϊκός προϋπολογισμός, που θα εμπεριέχει τους απαιτούμενους αυτόματους σταθεροποιητές²⁹, οι οποίοι θα αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τους οικονομικούς κύκλους, χαλαρώνοντας ή αυξάνοντας την δημοσιονομική πειθαρχία όταν είναι απαραίτητο. Χρειάζεται επίσης και ένας μηχανισμός εξισορρόπησης της ανταγωνιστικότητας μεταξύ των κρατών – μελών, ο οποίος θα υποχρεώνει όχι μόνο τις ελλειμματικές χώρες να πάρουν μέτρα για να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητά τους, αλλά και τις πλεονασματικές χώρες να χαλαρώσουν την περιοριστική δημοσιονομική πολιτική τους, ώστε οι αρνητικές συνέπειες για τις ελλειμματικές χώρες να είναι πολύ μικρότερες³⁰.

2.2.3. Γήρανση του πληθυσμού, Μεταναστευτική – Προσφυγική κρίση.

Ένα από τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η γήρανση του πληθυσμού της. Όπως υπολογίζεται από το ESPAS, το 2030 ο μέσος όρος ηλικίας στην ΕΕ θα είναι τα 45 χρόνια και οι Ευρωπαίοι θα είναι οι πιο

---

²⁸ Tsoukalis, L (2016). *In Defence of Europe: Can the European Project Be Saved?* (Kindle Locations 1072-1075). OUP Oxford. Kindle Edition.

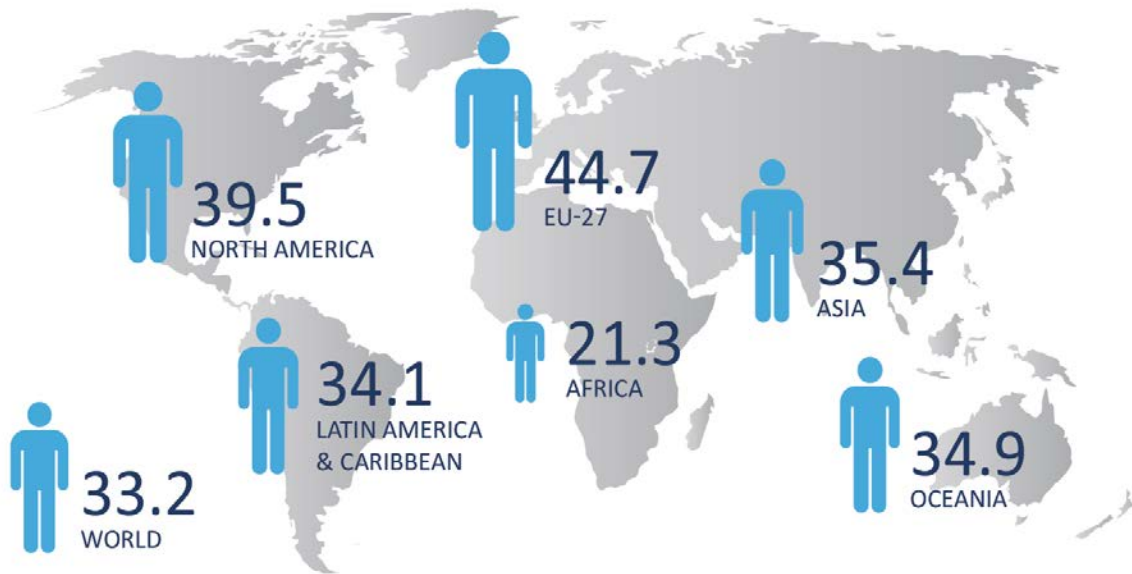
²⁹ Investopedia (2017) <http://www.investopedia.com/terms/a/automaticstabilizer.asp> (πρόσβαση 23 Ιουνίου 2017)

³⁰ De Grauwe, P., (2015). 'Design failures of the eurozone'. in Richard Baldwin and Francesco Giavazzi (eds). *The Eurozone Crisis: A Consensus View of the Causes and a Few Possible Remedies*, (CEPR VoxEU.org Book), σελ. 100-101

ηλικιωμένοι πολίτες στον κόσμο (Πίνακας 5)³¹. Ταυτόχρονα ο πληθυσμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης συρρικνώνεται. Από 13% ποσοστό επί του παγκόσμιου πληθυσμού που ήταν το 1950, το 2015 έχει φθάσει στο 6% ενώ το 2050 προβλέπεται να είναι στο 4% (Πίνακας 6). Αυτό θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στο ασφαλιστικό και στην αγορά εργασίας καθώς το εργατικό δυναμικό θα μειώνεται και οι συνταξιούχοι θα αυξάνουν.

Πίνακας 5: Μέσος όρος ηλικίας πληθυσμού το 2030. Πηγή: Rand Europe Report for ESPAS, 2013.

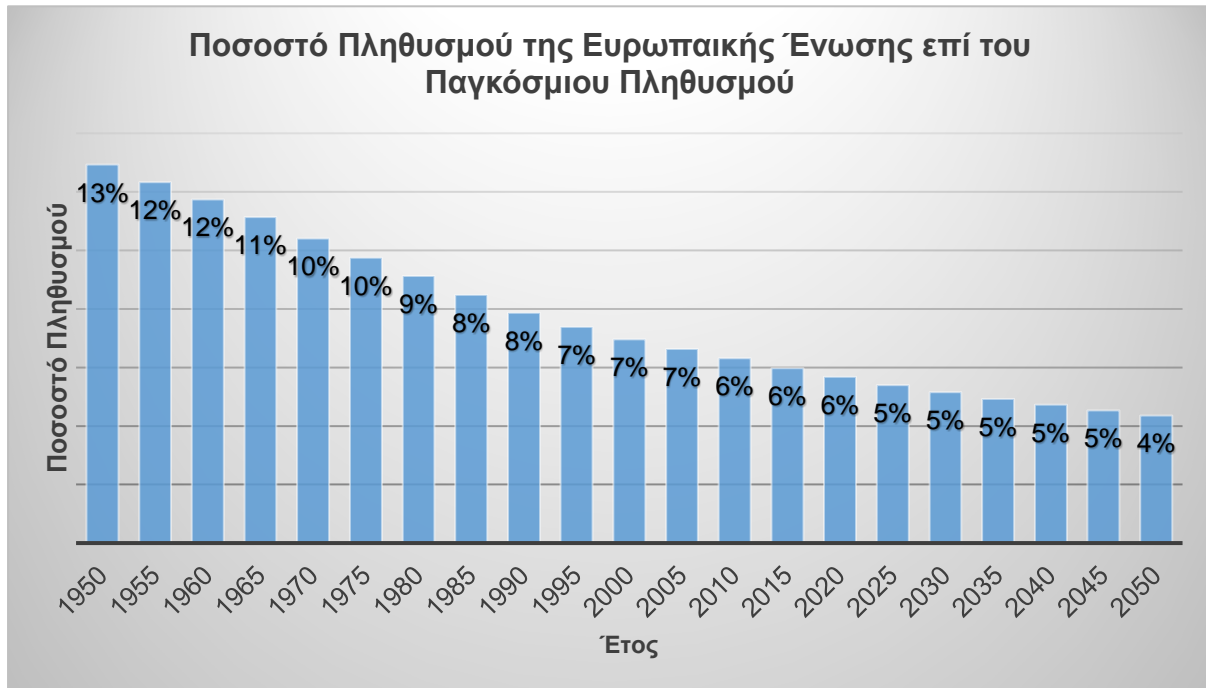
Figure 2. Median age in different regions of the world in 2030

Source: Rand Europe Report for ESPAS, 2013

³¹ European Strategy and Policy Analysis Systems (ESPAS). (2015). '2030-Global Trends to 2030: Can the EU Meet the Challenges Ahead?', σελ. 17-18.

Πίνακας 6: Ποσοστό Πληθυσμού Ευρωπαϊκής Ένωσης επί του Παγκόσμιου Πληθυσμού. Πηγή: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017)

Σύμφωνα με τον καθηγητή Π. Τσάκωνα³², ο τρόπος που χειρίστηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση την μεταναστευτική-προσφυγική κρίση ήταν τελείως αναποτελεσματικός. Υιοθέτησε μία λογική οχύρωσης για να αντιμετωπίσει τα εισερχόμενα μεταναστευτικά κύματα (Fortress Europe), διαχειρίστηκε την κατάσταση εκ του μακρόθεν (Remote Control) αφήνοντας τα κράτη υποδοχής, κυρίως Ιταλία και Ελλάδα, να αναλάβουν το μεγαλύτερο βάρος του προβλήματος, και το αντιμετώπισε ως πρόβλημα ασφάλειας (Securitization).

Αντίθετα εάν η Ευρωπαϊκή Ένωση εκλάμβανε την εξαναγκαστική μετανάστευση ως ευκαιρία για την δημογραφική ανανέωση του γηράσκοντος πληθυσμού της και την ενίσχυση του εργατικού της δυναμικού, θα μπορούσε να υιοθετήσει μία τελείως διαφορετική και ίσως περισσότερο αποτελεσματική προσέγγιση. Όπως αναφέρει ο καθηγητής Π. Τσάκωνας, θα μπορούσε η διαδικασία αναδιανομής των οικονομικών πόρων μεταξύ των κρατών-μελών του πλούσιου Βορρά και φτωχού Νότου να αντικατασταθεί (ή να συμπληρωθεί) από μία αναδιανομή της

³² Τσάκωνας, Π. (2016). 'Ευρωπαϊκή Κρίση Ευθύνης και Διακυβέρνησης', *Heinrich Böll Stiftung*.

διαχείρισης των μεταναστών μεταξύ των κρατών, που έχουν τις δυνατότητες και τις ανάγκες να τους απορροφήσουν, και των κρατών, που οι δυνατότητες απορρόφησης και ενσωμάτωσης είναι περιορισμένες για οικονομικούς ή κοινωνικούς λόγους. Κάτι τέτοιο είναι βέβαια δύσκολο να γίνει αποδεκτό και να πειστεί το πολιτικό σύστημα αλλά και η κοινή γνώμη, ότι το μεταναστευτικό είναι μία λύση για το δημογραφικό πρόβλημα της Ευρώπης. Η δε έξαρση της τρομοκρατίας σε ευρωπαϊκό έδαφος, που σχετίζεται με τον Ισλαμικό φονταμενταλισμό, σίγουρα δεν βοηθάει προς αυτή την κατεύθυνση.

2.3. Εξωτερική Πολιτική, Άμυνα και Ασφάλεια.

Σε ένα διεθνές περιβάλλον, το οποίο χαρακτηρίζεται από την επιστροφή στις πολιτικές ισορροπίας ισχύος (power politics), μεμονωμένα τα ευρωπαϊκά κράτη δεν έχουν την ικανότητα να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που αναδύονται, όπως για παράδειγμα η αναθεωρητική Ρωσία, η αποσταθεροποίηση της περιφέρειά τους, η κλιματική αλλαγή, η μετανάστευση και η τρομοκρατία³³. Η πορεία του ενοποιητικού εγχειρήματος και η επέκτασή του σε πολλά πεδία δραστηριότητας, επέβαλλαν τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού μηχανισμού, που θα προωθεί τα συνολικά συμφέροντα των κρατών μελών της ΕΕ στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, της άμυνας και της ασφάλειας.

2.3.1. Ο ρόλος της ΕΕ στο διεθνές σύστημα.

Η ΕΕ παρουσιάζεται στο διεθνές σύστημα ως ένα μοντέλο ήπιας, μη στρατιωτικής και κανονιστικής ισχύος. Οι εξωτερικές της δράσεις αποδεικνύουν ότι, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, η ΕΕ δεν βασίζεται στην εφαρμογή στρατιωτικής ισχύος, αλλά έχει αναπτύξει ένα δικό της μοντέλο για την επίλυση συγκρούσεων, δίνοντας μεγαλύτερη σημασία στην ανάδειξη κοινών αξιών και σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής. Ένα πεδίο, στο οποίο η χρήση “ήπιας ισχύος” έχει μεγάλη αποτελεσματικότητα, παρόμοια με την στρατιωτική επιβολή, είναι το πεδίο της διεύρυνσης. Οι χώρες οικειοθελώς επιζητούν την συμμετοχή τους στην ΕΕ και προσαρμόζουν τις πολιτικές τους, ώστε να γίνουν αποδεκτές³⁴. Η ΕΕ δεν θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή και ούτε να συγκρίνεται με τους κλασσικούς κρατικούς δρώντες, αλλά ως μοναδική, ιδιαίτερη, *suí generis* οντότητα που λειτουργεί στη βάση της δικής της ταυτότητας, ιδεών και συμβόλων. Μέσω της κανονιστικής της ισχύος η ΕΕ δημιουργεί νέους κανόνες στις διεθνείς σχέσεις με το να προωθεί νόρμες, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου, και έτσι να επηρεάζει τα διεθνή γεγονότα. Οι

---

³³ Tsoukalis, L (2016). *In Defence of Europe: Can the European Project Be Saved?* (Kindle Locations 3499). OUP Oxford. Kindle Edition.

³⁴ Hill, Ch. και Smith, M. 2011 (επιμ.). *International Relations and the European Union* (second edition), Οξφόρδη, Oxford University Press, σελ. 41.

αντιλήψεις των υπολοίπων κρατών για την ΕΕ συμβάλλουν στο να αποκτήσει την διεθνή της ταυτότητα και κατά συνέπεια τις δυνατότητες της. Έτσι η ΕΕ γίνεται αντιληπτή τόσο από τα κράτη μέλη της, όσο και από τους εξωτερικούς δρώντες ως μία εκπολιτιστική δύναμη (civilization force) στις διεθνείς σχέσεις³⁵.

2.3.2. Οι τρεις διαστάσεις της εξωτερικής δράσης της ΕΕ.

Με την συνθήκη της Λισαβόνας, η Κοινή Εμπορική Πολιτική, η Συνεργασία με Τρίτες Χώρες και η Ανθρωπιστική Βοήθεια, και η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης συντονίζονται στο πλαίσιο της εξωτερικής δράσης της ΕΕ (άρθρα 207, 208 ΣΛΕΕ). Η ΚΕΠ είναι η πιο ενοποιημένη πολιτική ως συνέπεια της εγκαθίδρυσης μίας τελωνειακής ένωσης και Κοινού Εξωτερικού Δασμολογίου (Common External Tariff – CET) μεταξύ των κρατών-μελών. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι οργανωμένη, σύμφωνα με την υπερεθνική κοινοτική μέθοδο, στην οποία η Επιτροπή έχει αποκλειστική αρμοδιότητα για ανάληψη πρωτοβουλίας και το Συμβούλιο συναποφασίζει με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία³⁶. Στην Συνεργασία για την Ανάπτυξη και Ανθρωπιστική Βοήθεια εφαρμόζεται σε ένα βαθμό η κοινοτική μέθοδος, όμως τα κράτη – μέλη διατηρούν ένα υψηλό επίπεδο εθνικής αρμοδιότητας. Ο ρόλος των ευρωπαϊκών θεσμών και των κρατών μελών είναι μικτός, με κεντρική σημασία να δίνεται στην αλληλεπίδραση μεταξύ τους ως προς τις προτιμήσεις και την ανάθεση πόρων³⁷.

Η ενοποίηση της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο από τις άλλες δύο διαστάσεις της εξωτερικής δράσης της ΕΕ, κυρίως λόγω του ότι σε ζητήματα υψηλής πολιτικής που συνδέονται με την επιβίωση του κράτους, τα ευρωπαϊκά κράτη-μέλη ιεραρχούν την ανάγκη τους

---

³⁵ Hill, Ch. και Smith, M. 2011 (επιμ.). *International Relations and the European Union* (second edition), Οξφόρδη, Oxford University Press, σελ. 464.

³⁶ Στο ίδιο, σελ. 79.

³⁷ Στο ίδιο, σελ. 84.

για εθνική αυτοδιάθεση πάνω από την ανάγκη για συλλογικότητα³⁸. Η Συνθήκη της Λισαβώνας έδωσε μοναδική νομική προσωπικότητα στην ΕΕ και αναβάθμισε την θέση του Υψηλού Εκπροσώπου της ΕΕ για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας. Ενώ δεν έκανε την ΕΕ να προσομοιάζει τα εθνικά κράτη, της έδωσε τα εργαλεία για να ασκεί πιο αποτελεσματική εξωτερική πολιτική, αλλά η επιτυχία της εξαρτάται από την κοινή πολιτική βούληση μεταξύ κρατών μελών και ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων. Η ΚΠΑΑ, η οποία αποτελεί τον επιχειρησιακό βραχίονα της ΚΕΠΠΑ, βασίζεται σε μέσα που παρέχουν τα κράτη μέλη και στη βούληση τους να συμβάλουν σε αυτή, ώστε να φέρει εις πέρας τις αποστολές που της ανατίθενται.

2.3.3. Η αποτίμηση της Εξωτερικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο συνδυασμός των τριών διαφορετικών πυλώνων της εξωτερικής δράσης της ΕΕ περιπλέκει την πολιτική της λόγω της ατελούς κάθετης και οριζόντιας συνοχής μεταξύ των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων και των κρατών-μελών της³⁹. Ενώ η ρητορική και τα στρατηγικά σχέδια της ΕΕ αναφέρονται σε συγκεκριμένους αντικειμενικούς σκοπούς που επιθυμεί να επιτύχει, στην πράξη δεν έχουν εφαρμοστεί αποτελεσματικά οι περιφερειακές και διμερείς της πολιτικές. Στις συμφωνίες που συνάπτονται απουσιάζει συνήθως ένα ξεκάθαρο χρονικό πλαίσιο, μία ιεράρχηση των στόχων, ένας αποτελεσματικός έλεγχος υλοποίησης των αντικειμενικών σκοπών και ένα σύστημα αξιολόγησης, για το εάν τα όργανα που χρησιμοποιούνται είναι αποτελεσματικά για την επίτευξη στόχων. Ενώ μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών στις συμφωνίες υπάρχει συναίνεση ως προς τους γενικούς σκοπούς, όπως η ειρήνη, η ευημερία, η δημοκρατία και η σταθερότητα, υπάρχουν σημαντικές διαφορές ως προς τις προτεραιότητες, τον τρόπο που θα επιτευχθούν και ποια όργανα θα τους υλοποιήσουν. Παραδείγματα αποτελούν ο διάλογος με την Κίνα περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τον οποίο ακόμα και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χαρακτηρίζει ως αποτυχία,

---

³⁸ Hill, Ch. και Smith, M. 2011 (επιμ.). *International Relations and the European Union* (second edition), Οξφόρδη, Oxford University Press, σελ. 87.

³⁹ Bendiek, A & Kramer, H. (2010). *The EU as a 'Strategic' International Actor: Substantial and Analytical Ambiguities*. *European Foreign Affairs Review*, Volume 15, σελ. 464.

οι Συμφωνίες Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης (Economic Partnership Agreements) με τα αφρικανικά κράτη, οι οποίες δεν έχουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα και η αμφισβήτηση του κατά πόσο επιτεύχθηκε ο στόχος της σταθεροποίησης των γειτονικών κρατών μέσω των περιφερειακών πολιτικών (Ευρωμεσογειακή Εταιρική Σχέση, Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας, Ανατολική Εταιρική Σχέση)⁴⁰.

Το σκεπτικό της οικονομικής και πολιτικής στρατηγικής των περιφερειακών προγραμμάτων είναι η ανάπτυξη των γειτονικών κρατών, η οποία θα ερχόταν ως αποτέλεσμα της φιλελευθεροποίησης του εμπορίου και της προσφοράς οικονομικής βοήθειας. Ένας βασικός στόχος ήταν η δημιουργία σταθερότητας στα γειτονικά κράτη της ΕΕ από τα οποία προέρχονται σημαντικά προβλήματα ασφαλείας όπως η μετανάστευση, η τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα και έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία και την ασφάλεια της ΕΕ. Όμως η σύγκρουση συμφερόντων με τις χώρες εταίρους καθώς και μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ καθιστά δύσκολο να επιτευχθεί μία σταθερή και αποτελεσματική πολιτική. Η περίπτωση της αραβοϊσραηλινής διένεξης και η διαφορετική αντιμετώπισή της από τα κράτη-μέλη της ΕΕ αποτελούν παράδειγμα αυτής της σύγκρουσης συμφερόντων⁴¹.

Οι πολιτικές της ΕΕ θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τα συμφέροντα όλων των σχετικών διεθνών δρώντων όταν επιδιώκονται πολυμερείς λύσεις. Για παράδειγμα ο καλύτερος τρόπος να εμπλακεί η ΕΕ με τους ανατολικούς της γείτονες, είναι να υιοθετήσει μία πραγματιστική προσέγγιση για την περιοχή, στην οποία θα συμπεριλαμβάνεται και η συνεργασία της με την Ρωσία σε μία προσπάθεια να δημιουργηθούν “win-win” προϋποθέσεις και για τα δύο μέρη αλλά και για ολόκληρη την περιοχή⁴². Ενώ η ΕΕ διακηρύσσει την πρόθεσή της να προωθήσει την

---

⁴⁰ Bendiek, A & Kramer, H. (2010). *The EU as a ‘Strategic’ International Actor: Substantial and Analytical Ambiguities*. European Foreign Affairs Review, Volume 15, σελ. 456-457.

⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 459.

⁴² Bindi, F. (ed.) (2012), *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*, Washington: The Brookings Institution, σελ. 145.

“αποτελεσματική πολυμέρεια” με στόχο να ενισχυθεί ο ρόλος των Ηνωμένων Εθνών και του Διεθνούς Δικαίου στην διεξαγωγή των διεθνών σχέσεων, οι υπόλοιποι ισχυροί διεθνείς δρώντες, όπως οι ΗΠΑ, η Ρωσία και η Κίνα, έχουν μία πιο πραγματιστική προσέγγιση στην έννοια της πολυμέρειας. Ο βασικός σκοπός και η χρησιμότητα της πολυμέρειας, σύμφωνα με αυτά τα κράτη, είναι να εξυπηρετήσει με αποτελεσματικό τρόπο τα εθνικά τους συμφέροντα και να επιβεβαιώσει την ισχύ τους στο διεθνές σύστημα. Παραδείγματα αυτής της προσέγγισης αποτελούν οι συμφωνίες για την κλιματική αλλαγή και η στάση που κράτησαν η Κίνα και η Ινδία στην σύσκεψη κορυφής στην Κοπεγχάγη το 2009, η οποία ήταν ενάντια στις θέσεις της ΕΕ⁴³.

Η άσκηση εξωτερικής πολιτικής περιλαμβάνει την λήψη αποφάσεων σε σημαντικά διλήμματα που παρουσιάζονται. Στην περίπτωση της ΕΕ ένα από αυτά τα διλήμματα είναι κατά πόσο η συνεργασία με στρατηγικούς εταίρους (όπως η Ρωσία, η Κίνα, η Τουρκία, οι αραβικές χώρες, τα κράτη της Λατινικής Αμερικής, τα αφρικανικά κράτη) θα πρέπει να έχει ως προτεραιότητα την “κανονιστική” διάσταση της εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ. Δηλαδή, εάν οι αρχές της ΕΕ, όπως η δημοκρατία, το κράτος δικαίου, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ο σεβασμός του διεθνούς δικαίου, θα πρέπει να αποτελούν αδιαμφισβήτητες προϋποθέσεις για την συνεργασία με άλλα κράτη ή εάν οι συνεργατικές σχέσεις θα πρέπει να βασίζονται σε μια πιο πραγματιστική προσέγγιση, αποδεχόμενη η ΕΕ τη διαφοροποίηση των άλλων κρατών, σε σχέση με το σεβασμό στις αρχές της, προς όφελος της εξυπηρέτησης των κοινών συμφερόντων σε τομείς όπως η οικονομία, η ασφάλεια και η σταθερότητα. Σε πολλές περιπτώσεις είναι δύσκολο έως αδύνατο να συνδυαστούν και τα δύο και θα πρέπει να γίνουν επιλογές.

---

⁴³ Bendiek, A & Kramer, H. (2010). *The EU as a ‘Strategic’ International Actor: Substantial and Analytical Ambiguities*. *European Foreign Affairs Review*, Volume 15, σελ 460.

3. Τα πέντε σενάρια της Λευκής Βίβλου για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη Λευκή Βίβλο ⁴⁴ τονίζονται τα θετικά επιτεύγματα της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας αλλά αναγνωρίζεται το γεγονός, ότι η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσει, ώστε να πορευθεί με επιτυχία στο μέλλον. Τα πέντε σενάρια που παρουσιάζει για το μέλλον της Ευρώπης δίνονται ως αφορμή για να ξεκινήσει η συζήτηση σχετικά με το τί κατεύθυνση πρέπει να ακολουθήσει η διαδικασία του ευρωπαϊκού εγχειρήματος.

3.1. Σενάριο 1: Συνεχίζουμε κανονικά.

Σε αυτό το σενάριο⁴⁵ η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθετεί την λογική του “business as usual” και του “muddle through”. Το επιχείρημα για αυτή την επιλογή είναι ότι στην παρούσα χρονική στιγμή δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για ριζικές αλλαγές καθώς τα κράτη μέλη δεν είναι διατεθειμένα να παραχωρήσουν επιπλέον κυριαρχικά δικαιώματα και δεν υπάρχει η απαραίτητη συναίνεση των πολιτών για κάτι τέτοιο. Θα πρέπει να δοθεί χρόνος στις μεταρρυθμίσεις που ήδη έχουν γίνει, ώστε να φέρουν αποτελέσματα. Τα μελλοντικά προβλήματα θα αντιμετωπίζονται όταν και όπως παρουσιάζονται, και καθώς η ΕΕ έχει καταφέρει να ξεπεράσει τις κρίσεις με μικρά αλλά σταθερά βήματα, το ίδιο θα συμβεί και στο μέλλον. Τα χειρότερα για την ΕΕ έχουν περάσει και η ΕΕ έχει βάλει πίσω της την οικονομική και πολιτική κρίση προχωρώντας σταθερά μπροστά. Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα αυτού του σεναρίου είναι τα εξής:

---

⁴⁴ European Commission (2017). *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (πρόσβαση 26 Ιουνίου 2017)

⁴⁵ Στο ίδιο, σελ. 16.

3.1.1. Πλεονεκτήματα.

- Η ενότητα των 27 κρατών μελών διατηρείται, καθώς δεν απαιτείται από αυτά να κάνουν επιλογή μεταξύ παραχώρησης κυριαρχικών δικαιωμάτων και συμμετοχής στην ΕΕ.
- Δεν απαιτείται αναθεώρηση των συνθηκών, κάτι που θεωρείται δύσκολο να γίνει στην παρούσα φάση, και δίνεται χρόνος στις μεταρρυθμίσεις που έχουν ήδη γίνει να αποφέρουν καρπούς.
- Μετά το εκλογικό αποτέλεσμα στη Γαλλία διαφαίνεται η πιθανότητα αναβίωσης του Γαλλο-Γερμανικού άξονα και η ανάληψη από την Γαλλία ηγετικού ρόλου στην ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας.
- Με την βελτίωση της συνεργασίας μεταξύ της ΕΕ και των κρατών-μελών στην φύλαξη των εξωτερικών συνόρων, θα αντιμετωπιστεί πιο αποτελεσματικά το μεταναστευτικό-προσφυγικό πρόβλημα.
- Με τις αναθεωρήσεις των συνθηκών της Νίκαιας, Άμστερνταμ και κυρίως της Λισαβόνας έχει δοθεί η δυνατότητα στην ΕΕ να ασκήσει πιο αποτελεσματική εξωτερική πολιτική, εφόσον υπάρχει η βούληση μεταξύ των κρατών – μελών να το πράξει.

3.1.2. Μειονεκτήματα.

- Παραμένει το χάσμα μεταξύ προσδοκιών και αποτελεσμάτων, καθώς η αποτελεσματικότητα των δράσεων της ΕΕ θα συνεχίζει να εξαρτάται από την βούληση των κρατών-μελών και για την λήψη σημαντικών αποφάσεων θα απαιτείται ομοφωνία.
- Δεν αντιμετωπίζεται το πρόβλημα διακυβέρνησης της Ευρωζώνης, στην οποία η λήψη αποφάσεων γίνεται με όρους ισχύος και η αυτονομία των λιγότερο ισχυρών κρατών είναι μειωμένη.
- Τα ζητήματα της δημοκρατικής νομιμοποίησης της ΕΕ παραμένουν άλυτα καθώς οι δημοκρατικοί θεσμοί (ευρωκοινοβούλιο, εθνικά κοινοβούλια) υπό τις παρούσες συνθήκες έχουν περιορισμένη εξουσία ελέγχου των ευρωπαϊκών εκτελεστικών οργάνων, κυρίως στην περίπτωση λειτουργίας της Ευρωζώνης. Λόγω της μη ύπαρξης δημοκρατικής νομιμοποίησης τα ευρωπαϊκά εκτελεστικά όργανα δεν έχουν τη διακριτική ευχέρεια (discretion) εφαρμογής των κανόνων. Οι πολίτες θα

συνεχίσουν να νιώθουν αποξενωμένοι από την ΕΕ λόγω του ότι θα συνεχίσει να επικρατεί η αίσθηση ότι δεν συμμετέχουν στην διαδικασία λήψης αποφάσεων.

- Τα διαρθρωτικά προβλήματα της Ευρωζώνης δεν έχουν αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά και οι κινήσεις που έχουν γίνει μέχρι σήμερα, αντιμετωπίζουν τα συμπτώματα και όχι τις βαθύτερες αιτίες των προβλημάτων. Η οικονομία της Ευρωζώνης παραμένει εύθραυστη και για να γίνει βιώσιμη η νομισματική ένωση πρέπει να προχωρήσει η διαδικασία της δημοσιονομικής ένωσης.

- Η ισχύς και η βαρύτητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο διεθνές σύστημα θα συνεχίσει να μειώνεται. Η εφαρμογή αποτελεσματικής κοινής εξωτερικής πολιτικής θα εξακολουθεί να εξαρτάται από την βούληση των κρατών – μελών και οι περίπλοκες, πολυεπίπεδες διαδικασίες λήψης αποφάσεων θα την δυσχεραίνουν ακόμα περισσότερο. Εάν δεν μπορέσει να βελτιώσει το εσωτερικό της μέτωπο, δεν θα μπορέσει να ξεπεράσει το “enlargement fatigue”, ώστε να συνεχίσει τη μέχρι σήμερα πιο επιτυχημένη πολιτική της, αυτή της διεύρυνσης.

- Ενώ προβλέπεται από το 2009 με την συνθήκη της Λισαβόνας η δυνατότητα για μόνιμη διαρθρωμένη συνεργασία μεταξύ των κρατών – μελών στον τομέα της άμυνας, αυτή η δυνατότητα μέχρι σήμερα δεν έχει αξιοποιηθεί, τα battlegroups δεν έχουν ενεργοποιηθεί και δεν υπάρχουν ενδείξεις, ότι αυτό θα αλλάξει υπό τις παρούσες συνθήκες. Οι στρατιωτικές της δυνατότητες και πρωτοβουλίες εξαρτώνται από την συνεργασία της με το ΝΑΤΟ και εξελίσσονται εντός ενός πλαισίου που ελέγχεται από τις ΗΠΑ. Όπως αναφέρεται στη Λευκή Βίβλο: “*Το ΝΑΤΟ θα εξακολουθήσει να παρέχει στρατιωτική ασφάλεια για τις περισσότερες από τις χώρες της ΕΕ, πλην όμως η Ευρώπη δεν μπορεί να φανεί αφελής, αλλά πρέπει να μεριμνήσει για την ασφάλειά της. Η «ήπια δύναμη» δεν είναι πλέον αρκετά δυνατή, όταν η ισχύς μπορεί να υπερκεράσει τους κανόνες*”⁴⁶.

---

⁴⁶ European Commission (2017). *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*. σελ 9.

3.2. Σενάριο 2: Τίποτα περισσότερο από την ενιαία αγορά.

Σε αυτό το σενάριο⁴⁷ η ΕΕ επικεντρώνεται στην ενιαία αγορά και αποσύρεται τελείως από την επιδίωξη δημοσιονομικής και πολιτικής ενοποίησης. Το σενάριο αυτό δεν αναφέρει ξεκάθαρα ότι η νομισματική ένωση θα διαλυθεί, αλλά στο κείμενο υποστηρίζεται ότι *“ενώ το ευρώ διευκολύνει τις εμπορικές συναλλαγές, οι αυξανόμενες αποκλίσεις και η περιορισμένη συνεργασία αποτελούν σημαντικές πηγές ευπάθειας και αυτό θέτει σε κίνδυνο την ακεραιότητα του ενιαίου νομίσματος και την ικανότητά του να αντιμετωπίζει νέες οικονομικές κρίσεις”*. Ουσιαστικά προαναγγέλλει ότι στην περίπτωση επιλογής αυτού του σεναρίου, η νομισματική ένωση δεν θα μπορέσει να διατηρηθεί και θα υπάρξει αναγκαστικά επιστροφή στα εθνικά νομίσματα και διάλυση της Ευρωζώνης. Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα αυτού του σεναρίου είναι τα εξής:

3.2.1. Πλεονεκτήματα.

- Η διακυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης απλοποιείται καθώς δεν απαιτείται πλέον η ύπαρξη μίας υπερεθνικής αρχής, η οποία θα ασκεί κοινή νομισματική πολιτική και ως εκ τούτου δεν θα υφίσταται πλέον η ανάγκη για δημοσιονομική και πολιτική ενοποίηση.
- Η δημοκρατική νομιμοποίηση επίσης δεν θα τίθεται ως ζήτημα, καθώς η κυριαρχία θα επανέλθει πλήρως στα εθνικά κράτη και θα εξασφαλίζεται μέσω αυτών.

3.2.2. Μειονεκτήματα.

- Η μείωση των κανονιστικών ρυθμίσεων σε επίπεδο ΕΕ θα εντείνει τις διαφορές στα καταναλωτικά, τα κοινωνικά και τα περιβαλλοντικά πρότυπα, στη φορολογία και στον ελεύθερο ανταγωνισμό και θα δημιουργήσει ένα “downward spiral” μεταξύ των κρατών – μελών. Επίσης θα δημιουργήσει περιορισμούς ως προς την ελεύθερη μετακίνηση προσώπων και υπηρεσιών.
- Στον τομέα της εξωτερικής δράσης θα μειωθεί η δυνατότητα της ΕΕ να συνάπτει συμφωνίες με τους εταίρους της και τα θέματα εξωτερικής πολιτικής θα

---

⁴⁷ European Commission (2017). *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*. σελ 18.

αποτελούν αντικείμενο διμερούς συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών και των τρίτων χωρών. Σύμφωνα με τη ρεαλιστική θεωρία⁴⁸, η ΚΕΠΠΑ είναι το αποτέλεσμα της αδυναμίας των μεμονωμένων κρατών της Ευρώπης να ανταγωνιστούν τους αναδυόμενους πόλους ισχύος παγκόσμιας εμβέλειας. Η ΕΕ δεν θα μπορεί να δράσει ως ένας πολλαπλασιαστικός ισχύος των μεμονωμένων κρατών μελών, που αμβλύνει την εξασθένηση της ισχύος του καθενός από αυτά.

- Η θεωρία του νέο-λειτουργισμού (neo-functionalism) αναφέρει ότι η ενοποίηση σε έναν τομέα, ακόμα και εάν είναι δευτερεύων ή τεχνικός, δημιουργεί την ανάγκη για ενοποίηση και σε άλλους τομείς, οι οποίοι είναι ζωτικής σημασίας για την επιτυχία της ενοποίησης στον αρχικό τομέα. Έτσι, μέσω του φαινομένου της “εκχύλισης” (spill over), η ανάγκη για δημιουργία ενιαίας αγοράς θα οδηγήσει αναπόφευκτα στην ανάγκη ενοποίησης και σε άλλους τομείς, όπως η νομισματική και δημοσιονομική πολιτική. Το φαινόμενο του spill over θα οδηγήσει ακόμα και στην ενοποίηση στον τομέα της εξωτερική πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας, καθώς θα γίνει αντιληπτό ότι η οικονομική ευημερία εξαρτάται από την σταθερότητα και την ασφάλεια είτε στην Ευρώπη είτε σε ολόκληρο τον κόσμο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζοντας πρακτικά προβλήματα στην προσπάθεια της να δημιουργήσει μία ενιαία αγορά την δεκαετία του 70, έχει ξεπεράσει τα αρχικά στάδια αυτής της θεωρίας και έχει προχωρήσει στην διαδικασία της ενοποίησης. Το να επανέλθει πίσω στην δεκαετία του 70 και να ακολουθήσει από την αρχή όλη αυτή την διαδρομή δεν φαντάζει λογικό.

3.3. Σενάριο 3: Αυτοί που θέλουν περισσότερα κάνουν περισσότερα.

Σε αυτό το σενάριο⁴⁹ η Ευρωπαϊκή Ένωση “συνεχίζει κανονικά” εκτός από αυτές τις ομάδες χωρών, οι οποίες επιθυμούν να συνεργαστούν πιο στενά, σε έναν ή περισσότερους τομείς, και προχωρούν σε μεγαλύτερη ενοποίηση στους συγκεκριμένους τομείς. Σε αυτό το σενάριο το σκεπτικό είναι διπτό: Από τη μία πλευρά θα είναι πιο εύκολο για μία μικρή ομάδα κρατών, παρά για ολόκληρη την Ευρωπαϊκή

---

⁴⁸ Missiroli, A (ed) (2016). *The EU and the world: Players and Policies Post – Lisbon. A Handbook*. Παρίσι: EU Institute for Security Studies, σελ. 10.

⁴⁹ European Commission (2017). *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*. σελ. 20.

Ένωση των 27 ετερογενών κρατών, να φθάσουν σε συναίνεση σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής, ώστε να προχωρήσουν σε βαθύτερη ενοποίηση. Από την άλλη πλευρά δίνεται η επιλογή στα υπόλοιπα κράτη, που δεν επιθυμούν στην παρούσα φάση να κάνουν σημαντικά βήματα προς την ενοποιητική διαδικασία, να παραμείνουν στην υπάρχουσα κατάσταση. Όταν διαπιστώσουν ότι τα αποτελέσματα για τις χώρες που προχώρησαν τα στάδια ενοποίησης είναι ευεργετικά, ή οι συνθήκες είναι κατάλληλες για αυτά, θα έχουν την δυνατότητα να *“προσχωρήσουν σταδιακά στις τάξεις των πιο «δραστήριων» κρατών-μελών”*. Ουσιαστικά έτσι δημιουργείται μία Ευρωπαϊκή Ένωση, δύο ή πολλών ταχυτήτων, ή μία Ευρώπη με έναν πυρήνα και μία περιφέρεια.

Αυτό το σκεπτικό δεν είναι κάτι καινούργιο, καθώς σε όλη τη διάρκεια της ενοποιητικής διαδικασίας της Ευρώπης υπήρχε παρόμοια συζήτηση. Μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου και τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα ανατολικά τέθηκε ως επιλογή στην συζήτηση σχετικά με την ισορροπία που έπρεπε να διατηρηθεί μεταξύ εμβάθυνσης και διεύρυνσης⁵⁰. Το 1994 οι Wolfgang Schäuble και Karl Lamers συνέταξαν ένα κείμενο⁵¹, στο οποίο προτεινόταν η δημιουργία ενός “σκληρού πυρήνα” της Ευρώπης. Αυτός ο σκληρός πυρήνας θα αποτελούταν από μία ομάδα κρατών, με την Γαλλία και την Γερμανία σε ηγετικό ρόλο, οι οποίες θα συντόνιζαν τις πολιτικές τους με σκοπό να προωθήσουν την διαδικασία της

---

⁵⁰ Zaborowski, M. (2005). Germany and EU Enlargement: From Rapprochement to “Reapproachment”? in Sjursen, H (Ed), https://web.archive.org/web/20060514063013/http://www.uned.es:80/dcpa/invest/cid/el/documents/ARENA_Report22005_text.pdf ARENA Report, σελ. 46.

⁵¹ Lamers, K & Schäuble, W (1994): Überlegungen zur europäischen Politik (Reflections on European Policy). <https://web.archive.org/web/20160318173446/https://www.cduscu.de/upload/schaeublelamers94.pdf>. (πρόσβαση 27 Ιουνίου 2017) Βόννη: CDU/CSU Group in the Bundestag.

ενοποίησης⁵². Στην σημερινή μορφή της Ευρωπαϊκής Ένωσης το σενάριο αυτό βρίσκει εφαρμογή σε περιπτώσεις όπως η περιοχή του Schengen (Πίνακας 7) και η Ευρωζώνη (Πίνακας 8). Επίσης υπάρχουν προβλέψεις στις συνθήκες, που επιτρέπουν την εμβάθυνση της συνεργασίας σε συγκεκριμένους τομείς για κάποια κράτη – μέλη, εφόσον το επιθυμούν, χωρίς να χρειάζεται να δεσμευτούν τα υπόλοιπα (Ενισχυμένη Συνεργασία, άρθρο 20 ΣΕΕ - Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία, άρθρο 42 ΣΛΕΕ).

3.3.1. Πλεονεκτήματα.

- Δίνει την ελευθερία στα κράτη-μέλη να ενοποιήσουν τις πολιτικές τους σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής, όταν επιθυμούν και είναι ικανά να το κάνουν, χωρίς να απαιτείται ομόφωνη συναίνεση όλων των κρατών-μελών, κάτι που είναι δύσκολο να επιτευχθεί σε μία διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση των 27.

Λύνονται πολλά από τα προβλήματα που προκύπτουν από την ατελή πολιτική ενοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς τα κράτη που θα προχωρήσουν σε βαθύτερη ενοποίηση θα μπορούν να δημιουργήσουν μία ισχυρή οικονομική, δημοσιονομική, κοινωνική και πολιτική ένωση. Η ένωση αυτή θα αποτελείται από τον πυρήνα των κρατών και θα κυβερνάται από μία πιο αποτελεσματική εκτελεστική εξουσία και ένα νομοθετικό σώμα με καλύτερη δημοκρατική εκπροσώπηση και ενισχυμένες αρμοδιότητες ελέγχου των θεσμικών οργάνων. Εάν το προβάλουμε αυτό στην σημερινή κατάσταση, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για μία εκτελεστική εξουσία διακυβέρνησης της Ευρωζώνης και αντίστοιχα μια μορφή Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της Ευρωζώνης⁵³.

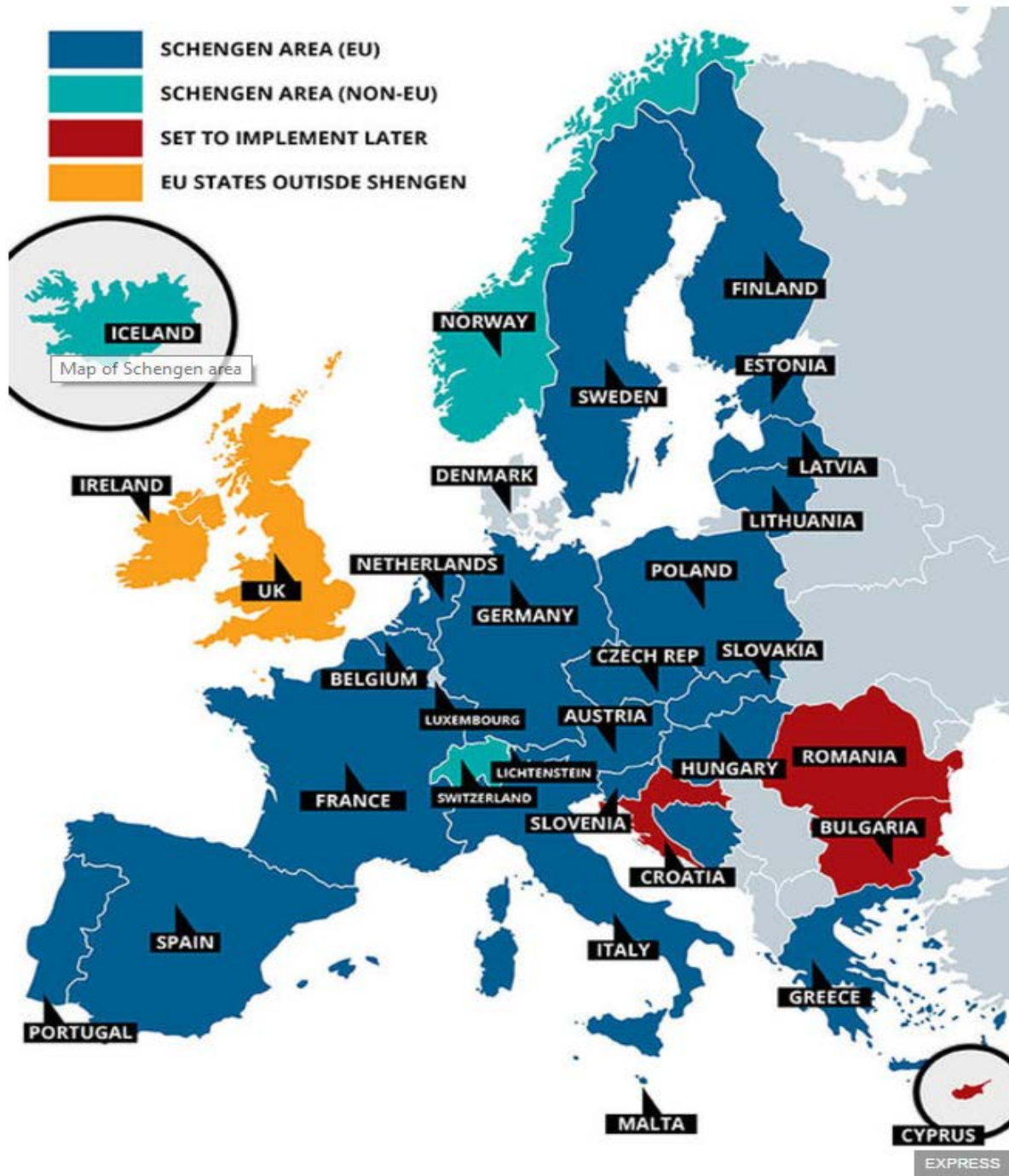
---

⁵² Andréani, G (2002). *What future for federalism?*

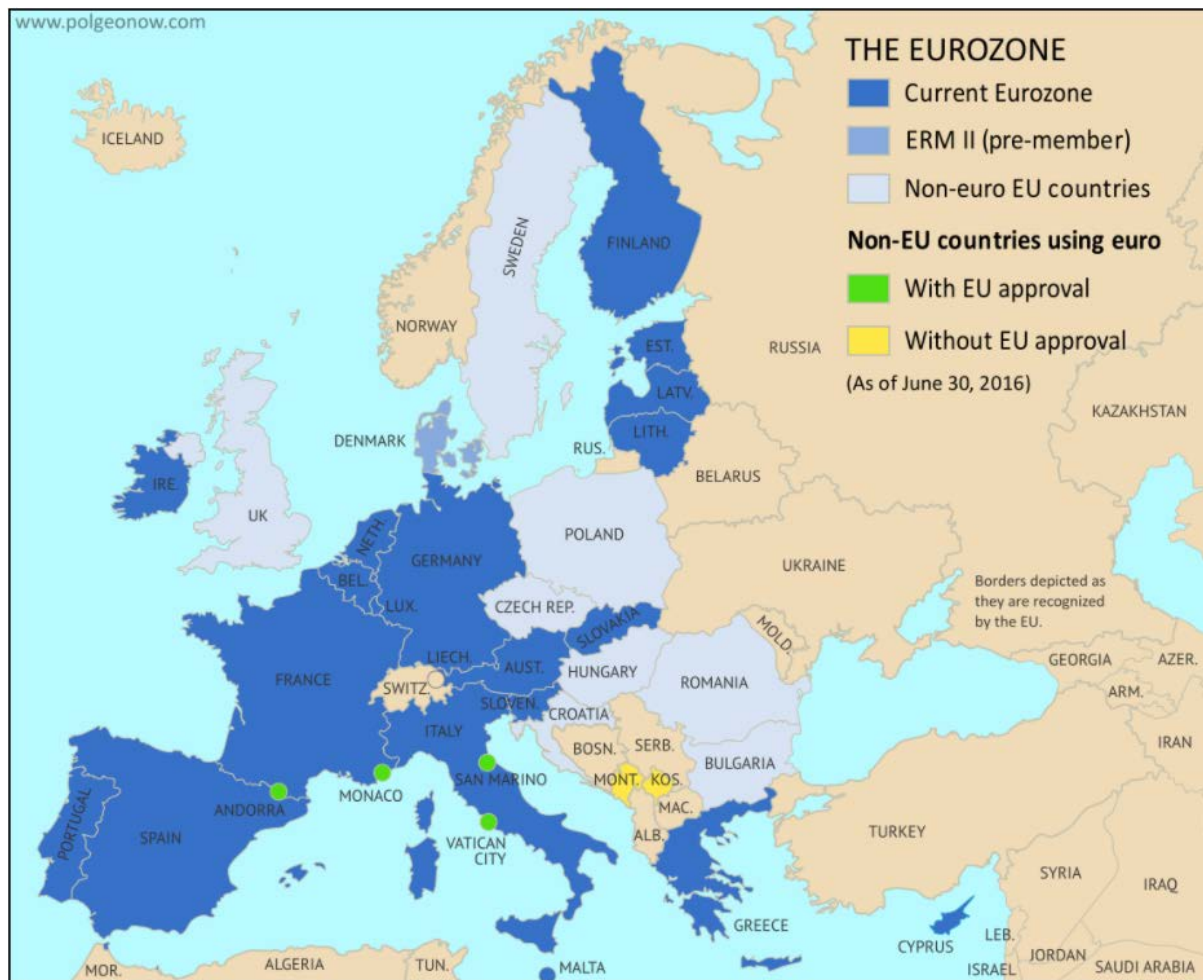
https://web.archive.org/web/20060925212346/http://www.cer.org.uk/pdf/e335_federalism.pdf Centre for European Reform Essays, σελ. 7-8.

⁵³ Koenig, N. (2014). *20 Years “Core Europe”. Where do we stand and where are we heading?* <http://www.notre-europe.eu/media/coreeurope-koenig-jdi-b-sept14.pdf?pdf=ok>. Βερολίνο: Jacques Delors Institut. σελ. 2-3.

Πίνακας 7: Περιοχή Schengen. Πηγή: <http://www.express.co.uk>

Πίνακας 8: Ευρωζώνη. Πηγή: <http://www.polgeonow.com/>

- Δίνεται η δυνατότητα στα κράτη-μέλη που δεν επιθυμούν, ή δεν μπορούν να ακολουθήσουν τον πυρήνα, να παραμείνουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και όταν οι συνθήκες το επιτρέψουν, να έχουν την δυνατότητα σταδιακής προσχώρησης στον πυρήνα.
- Με αυτή την επιλογή ανοίγει ο δρόμος για περαιτέρω διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς το δίλλημα της εμβάθυνσης ή διεύρυνσης αποσύρεται. Θα γίνουν ταυτόχρονα και τα δύο χωρίς να επηρεάζει το ένα το άλλο.
- Διασώζεται η διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, καθώς δεν αντιμετωπίζει το υπαρξιακό δίλλημα ομοσπονδοποίηση ή διάλυση.

3.3.2. Μειονεκτήματα.

- Επιτρέποντας τη διαφοροποίηση μεταξύ κρατών του πυρήνα και περιφέρειας, η Ευρωπαϊκή Ένωση εγκαταλείπει μία από τις βασικές αρχές της, τη δυνατότητα οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης των κρατών-μελών μέσω της

βαθύτερης ολοκλήρωσης. Αντί να δημιουργηθεί μία Ευρώπη δύο ή πολλών ταχυτήτων, υπάρχει ο κίνδυνος να δημιουργηθούν δύο διαφορετικά είδη Ευρώπης εντός της ΕΕ. Ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Donald Tusk, στην ομιλία του στην τελετή της 60^{ης} επετείου των Συνθηκών της Ρώμης, παρομοίωσε την κατάσταση που θα μπορούσε να δημιουργηθεί με το “Σιδηρούν Παραπέτασμα” που βίωσε κατά την διάρκεια του ψυχρού πολέμου⁵⁴. Ο Βούλγαρος Ευρωβουλευτής Peter Koukoumbashev την συγκρίνει με το Απαρτχάιντ⁵⁵.

- Το γεγονός ότι δεν έχουν ξεκαθαριστεί τα κριτήρια, που θα καθορίζουν το ποιο κράτος θα ανήκει σε ποια κατηγορία, προκαλεί πολλά ερωτηματικά και ανησυχίες. Θα επαφίεται αποκλειστικά στη βούληση των κρατών-μελών να συμμετέχουν ή θα υπάρχουν κριτήρια αντίστοιχα με αυτά που υπήρχαν στην περίπτωση της νομισματικής ένωσης; Εάν υπάρχουν τέτοια κριτήρια, τότε τα κράτη-μέλη που δεν τα πληρούν, θα μπορέσουν ποτέ να συγκλίνουν με τα κράτη-μέλη που θα συμμετέχουν στον πυρήνα ή η ανισότητα θα αυξάνει όλο και περισσότερο; Θα υπάρχει η δυνατότητα στο μέλλον τα κράτη, που ανήκουν στις δεύτερες και τρίτες ταχύτητες, να συμπορευτούν με τα προνομιούχα της πρώτης ταχύτητας εάν οι αποκλίσεις είναι μεγάλες; Όλα αυτά τα ερωτηματικά δημιουργούν δικαιολογημένες ανησυχίες, οι οποίες εκφράστηκαν κυρίως από τα κράτη του Visegrad⁵⁶. Πιθανόν οι λόγοι που αντιδρούν να είναι, το ότι τα συγκεκριμένα κράτη δεν είναι διατεθειμένα να απωλέσουν την εθνική τους κυριαρχία ώστε να προσχωρήσουν σε βαθύτερη ενοποίηση, αλλά τα ζητήματα που θέτουν είναι εύλογα, ακόμα και για τα κράτη-μέλη που είναι διατεθειμένα να κάνουν τις απαραίτητες υποχωρήσεις, αλλά για κάποιο λόγο δεν τους επιτραπεί να συμμετέχουν στην πρώτη ταχύτητα.

---

⁵⁴ European Council (2017) <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25-tusk-ceremony-rome-speech/> (πρόσβαση 27 Ιουνίου 2017)

⁵⁵ Gotev, G (2017). *Bulgarian MEP compares two-speed EU to apartheid*. Euractiv. <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/bulgarian-mep-compares-two-speed-eu-to-apartheid/> (πρόσβαση 27 Ιουνίου 2017)

⁵⁶ Valero, J. (2017). *Tusk against the Quartet's multi-speed Europe*. Euractiv. <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/tusk-against-the-quartets-multi-speed-europe/> (πρόσβαση 27 Ιουνίου 2017)

- Ακόμα και στα κράτη-μέλη που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον “πυρήνα” ή την “πρώτη ταχύτητα” της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπάρχουν εμπόδια που εμποδίζουν την βαθύτερη ενοποίηση. Για παράδειγμα στη Γερμανία, η οποία παραδοσιακά είναι υπέρ της βαθύτερης ενοποίησης, υπάρχει ο φόβος ότι η διακυβέρνηση σε επίπεδο ΕΕ θα μπορούσε να τεθεί εκτός δημοκρατικού ελέγχου. Αντίστοιχα στην Γαλλία υπάρχει ισχυρό το αίσθημα της εθνικής ταυτότητας, το οποίο δεν επιτρέπει την απώλεια της εθνικής κυριαρχίας. Υπάρχει σοβαρή απόκλιση μεταξύ των οικονομικών μοντέλων της Γερμανίας και της Γαλλίας και οι διαφορές στην βιομηχανική πολιτική ή την ανταγωνιστικότητα παραμένουν μεγάλες⁵⁷. Σε αυτό το περιβάλλον είναι δύσκολο για την Γαλλία και τη Γερμανία να δημιουργήσουν έναν κοινό άξονα, ο οποίος θα ηγηθεί του πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εάν δεν αλλάξουν οι προτεραιότητες τους.

3.4. Σενάριο 4: Κάνουμε λιγότερα με πιο αποδοτικό τρόπο.

Σε αυτό το σενάριο⁵⁸ η ΕΕ εστιάζει σε λιγότερους τομείς πολιτικής, έτσι ώστε να αφιερώσει περισσότερα μέσα και πόρους και να επιφέρει καλύτερα αποτελέσματα. Οι τομείς στους οποίους θα εστιάσει, δεν ξεκαθαρίζονται άμεσα, αλλά αναφέρεται ότι θα είναι τομείς, στους οποίους τα κράτη-μέλη μπορούν να επιτύχουν συναίνεση. Αυτό ταυτόχρονα σημαίνει ότι οι τομείς στους οποίους δεν μπορεί να επιτευχθεί συναίνεση, τοποθετούνται στη λίστα αυτών που θα “*πάψει να ενεργεί ή θα πράττει λιγότερα καθώς θα έχει περιορισμένη προστιθέμενη αξία ή δεν θα μπορεί να επιφέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα*”. Στην περιγραφή του σεναρίου δίνονται ορισμένα παραδείγματα, τα οποία υποθέτουμε ότι δεν είναι ακόμα οριστικοποιημένα αλλά εικασίες (ή ενδείξεις της βούλησης της Επιτροπής). Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα αυτού του σεναρίου είναι τα εξής:

---

⁵⁷ Koenig, N. (2014). *20 Years “Core Europe”. Where do we stand and where are we heading?* <http://www.notre-europe.eu/media/coreeurope-koenig-jdi-b-sept14.pdf?pdf=ok>. Βερολίνο: Jacques Delors Institut. σελ. 3.

⁵⁸ European Commission (2017). *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*. σελ. 22.

3.4.1. Πλεονεκτήματα.

- Το γεγονός ότι στο σενάριο αυτό τονίζεται, ότι οι τομείς που θα δοθεί προτεραιότητα είναι αυτοί, στους οποίους θα επιτευχθεί συναίνεση μεταξύ των 27 κρατών-μελών, το διαφοροποιεί πλήρως από το σενάριο 3, που υποστηρίζει την δημιουργία μίας Ευρωπαϊκής Ένωσης πολλαπλών ταχυτήτων. Άρα διατηρείται η ενότητα των 27 κρατών μελών χωρίς να υπάρχουν περαιτέρω διαφοροποιήσεις (πέρα από τις ήδη υπάρχουσες π.χ. Ευρωζώνη, Schengen) και χωρίς να αποκλείονται κράτη-μέλη παρά την θέλησή τους.

- Στους τομείς στους οποίους πράγματι επιτευχθεί συναίνεση, η ΕΕ θα μπορέσει να γίνει πιο αποτελεσματική, να εστιάσει μέσα και πόρους και να φέρει καλύτερα αποτελέσματα, κάτι το οποίο είναι βασική προϋπόθεση για να αποκατασταθεί στη συνείδηση του κόσμου ως ένα επιτυχημένο πείραμα.

- Οι τομείς στους οποίους κυρίως εστιάζει αυτό το σενάριο, είναι η νομισματική πολιτική, η ενιαία αγορά, το εμπόριο, η μετανάστευση, η εξωτερική πολιτική, η άμυνα και η ασφάλεια. Εάν υποθέσουμε ότι μπορεί να υπάρξει συναίνεση σε αυτούς τους τομείς, τα θετικά αποτελέσματα που παρουσιάζονται είναι σημαντικά. Σύμφωνα με αυτά που αναφέρονται στη Λευκή Βίβλο θα διασφαλιστεί η σταθερότητα του ευρώ και θα προχωρήσει η περαιτέρω ενοποίηση της Ευρωζώνης, θα ενισχυθεί η λειτουργία της ενιαίας αγοράς, θα βελτιωθεί η ικανότητα της ΕΕ στην διαπραγμάτευση και τη σύναψη εμπορικών συμφωνιών. Επίσης θα γίνουν βήματα για τη δημιουργία μίας κοινής μεταναστευτικής πολιτικής καθώς θα δημιουργηθεί ενιαίος ευρωπαϊκός οργανισμός ασύλου, ενώ ταυτόχρονα θα επιτηρούνται πιο αποτελεσματικά τα σύνορα από μια Ευρωπαϊκή Συνοριοφυλακή και Ακτοφυλακή. Ταυτόχρονα θα υπάρχει κοινή εκπροσώπηση της ΕΕ σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, η ΕΕ θα αναπτύξει αυτόνομη στρατιωτική ισχύ, αφού θα αναπτυχθούν κοινές αμυντικές ικανότητες, και θα υπάρξει αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της τρομοκρατίας.

3.4.2. Μειονεκτήματα.

- Το μεγαλύτερο μειονέκτημα αυτού του σεναρίου, όπως αναγνωρίζεται και από την Επιτροπή, είναι η δυσκολία να συμφωνηθεί ομόφωνα από τα 27 κράτη-μέλη σε ποιους τομείς θα δοθεί προτεραιότητα και σε ποιους θα πρέπει να κάνει λιγότερα. Στους κάποιους από τους τομείς, οι οποίοι αναφέρονται στο σενάριο ως προτεραιότητα, όπως για παράδειγμα στο μεταναστευτικό ή στην Κοινή Εξωτερική

Πολιτική και Πολιτική Άμυνας, υπάρχουν επί του παρόντος μεγάλες διαφορές μεταξύ των κρατών-μελών ως προς την εφαρμογή κοινής πολιτικής.

- Ένα άλλο σημαντικό μειονέκτημα είναι ότι οι τομείς της κοινωνικής πολιτικής, της δημοσιονομικής πολιτικής και της αναδιανομής πόρων μπαίνουν στη λίστα, στην οποία η ΕΕ κάνει λιγότερα και τους αφήνει στην αποκλειστική αρμοδιότητα των εθνικών-κρατών να τους διαχειριστούν⁵⁹. Είναι πιθανό να αφέθηκαν έξω από τις προτεραιότητες του σεναρίου αυτού λόγω διαφωνίας της Γερμανίας για ενοποίηση στους συγκεκριμένους τομείς. Όμως αυτό διαιωνίζει το πρόβλημα που αναλύθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο και αφορά στα δομικά προβλήματα της Ευρωζώνης, η οποία είναι νομισματική ένωση, χωρίς να είναι δημοσιονομική ένωση.

3.5. Σενάριο 5: Κάνουμε μαζί πολύ περισσότερα.

Σε αυτό το σενάριο⁶⁰ η Ευρωπαϊκή Ένωση κάνει ένα μεγάλο βήμα προς την κατεύθυνση της ομοσπονδοποίησης. Μπαίνει στο τελικό στάδιο της θεωρίας του νέου λειτουργισμού έχοντας συνειδητοποιήσει ότι η ενοποίηση σε έναν τομέα πολιτικής (νομισματική) “εκχυλίζει” την ανάγκη για ενοποίηση και σε άλλους τομείς (δημοσιονομική, κοινωνική και εξωτερική πολιτική). Γίνεται η παραδοχή ότι ο μόνος τρόπος για να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση στην πολιτική και θεσμική της οργάνωση, στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα και στην εξωτερική πολιτική, άμυνα και ασφάλεια, είναι η δημιουργία μίας πλήρους οικονομικής, δημοσιονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ένωσης. Για να συμβεί αυτό τα κράτη μέλη αποφασίζουν να μεταβιβάσουν περισσότερες αρμοδιότητες σε υπερεθνικό επίπεδο. Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα αυτής της επιλογής είναι τα παρακάτω:

---

⁵⁹ Ιωακείμης Π.Κ. (2017). *Ευρωπαϊκό όνειρο: Λευκή ή Μαύρη Βίβλος*; Εφημερίδα Τα Νέα. <http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/5429445/leykh-h-mayrh-biblos/> (πρόσβαση 27 Ιουνίου 2017)

⁶⁰ European Commission (2017). *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*. σελ. 24.

3.5.1. Πλεονεκτήματα.

- Ανοίγει ο δρόμος για την δημιουργία μίας αποτελεσματικής ευρωπαϊκής εκτελεστικής (Ευρωπαϊκή Κυβέρνηση) και νομοθετικής (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) εξουσίας, οι οποίες θα έχουν την απαραίτητη ισχύ να ασκήσουν διακριτική ευχέρεια, να λαμβάνουν αυτόνομα αποφάσεις προς όφελος του κοινού ευρωπαϊκού συμφέροντος αλλά και θα έχουν την απαραίτητη δημοκρατική νομιμοποίηση όταν επιτελούν αυτές τις λειτουργίες.

- Η δημοσιονομική ένωση θα αντιμετωπίσει τα διαρθρωτικά προβλήματα, που παρουσιάζονται στον οικονομικό τομέα, καθώς θα συμπληρώσει τα κενά που δημιουργούνται από την άνιση κατανομή ρόλων σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία έχει την εξουσία να ασκεί νομισματική πολιτική, με την δημιουργία ενός αυξημένου προϋπολογισμού, που θα στηρίζεται σε ιδίους πόρους, θα μπορεί να εφαρμόζει αποτελεσματική δημοσιονομική πολιτική ώστε να σταθεροποιήσει την Ευρωζώνη.

- Αυξάνεται η ισχύς της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην διεθνή σκηνή καθώς εμφανίζεται ως ένας αξιόπιστος δρών, που μιλάει με μία φωνή και οι δράσεις του υποστηρίζονται από το σύνολο των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων και των κρατών-μελών. Με την δημιουργία Ευρωπαϊκής Αμυντικής Ένωσης, η ΕΕ αποκτάει στρατηγική αυτονομία και στρατιωτική ισχύ. Συνεργάζεται με τους στρατηγικούς της εταίρους με ίσους όρους και διαπραγματεύεται αποτελεσματικά τα συμφέροντά της, καθώς είναι ικανή να σηκώσει μόνη της το βάρος της διατήρησης της δικής της ασφάλειας και σταθερότητας αλλά αναλαμβάνει και την ευθύνη που της αναλογεί στην διατήρηση της ασφάλειας και σταθερότητας ολόκληρου του πλανήτη.

3.5.2. Μειονεκτήματα.

- Η εθνική κυριαρχία των κρατών μελών μειώνεται, το οποίο σημαίνει ότι η δυνατότητά τους να λαμβάνουν κρίσιμες αποφάσεις που αφορούν το έθνος-κράτος, πλέον είναι σημαντικά περιορισμένη. Τα εθνικά συμφέροντα και εθνικές ανησυχίες έρχονται σε δεύτερη προτεραιότητα και υποχωρούν μπροστά στο κοινό ευρωπαϊκό συμφέρον. Τα κράτη-μέλη δεν θα μπορούν πλέον να εμποδίσουν μονομερώς τις κοινές αποφάσεις και δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακόμα και εάν θίγονται σημαντικά εθνικά τους συμφέροντα.

- Αυτό συνεπάγεται ότι εάν θα πρέπει να υπάρξει ομόφωνη συναίνεση για να προχωρήσει αυτό το σενάριο, κάποια κράτη θα είναι δύσκολο να συμφωνήσουν. Εάν δεν απαιτηθεί ομόφωνη συναίνεση και η απόφαση να υλοποιηθεί αυτό το σενάριο παρθεί από μία ομάδα κρατών και στα υπόλοιπα δοθεί η επιλογή είτε να συμφωνήσουν είτε να αποχωρήσουν από την Ευρωπαϊκή Ένωση, τότε υπάρχει μεγάλος κίνδυνος διάλυσης της, εάν τα πράγματα εξελιχθούν όπως στην περίπτωση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος. Στην περίπτωση που δεν ισχύσει καμία από τις δύο παραπάνω επιλογές, τότε ουσιαστικά υιοθετείται το σενάριο 3 της Ευρώπης πολλών ταχυτήτων και ισχύουν όλα τα μειονεκτήματα που αναλύθηκαν εκεί.

- Η λειτουργία της δημοκρατίας σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, εάν την συγκρίνουμε με τη λειτουργία της δημοκρατίας σε εθνικό επίπεδο, προϋποθέτει την δημιουργία ευρωπαϊκής ταυτότητας αντίστοιχης με αυτή της εθνικής και αναγωγή του πολιτικού κομματικού συστήματος σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Για να συμβεί αυτό πρέπει το ευρωπαϊκό εγχείρημα να πείσει τον ευρωπαίο πολίτη για την αποτελεσματικότητά του και την ικανότητά του να βελτιώνει τη ζωή του. Προς το παρόν δεν υπάρχουν αυτές οι προϋποθέσεις και σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από το παρόν πολιτικό και κοινωνικό σύστημα (κόμματα, ακαδημαϊκή κοινότητα, ΜΜΕ, οργανώσεις πολιτών) των εθνικών κρατών να πείσουν τους πολίτες τους για αυτό.

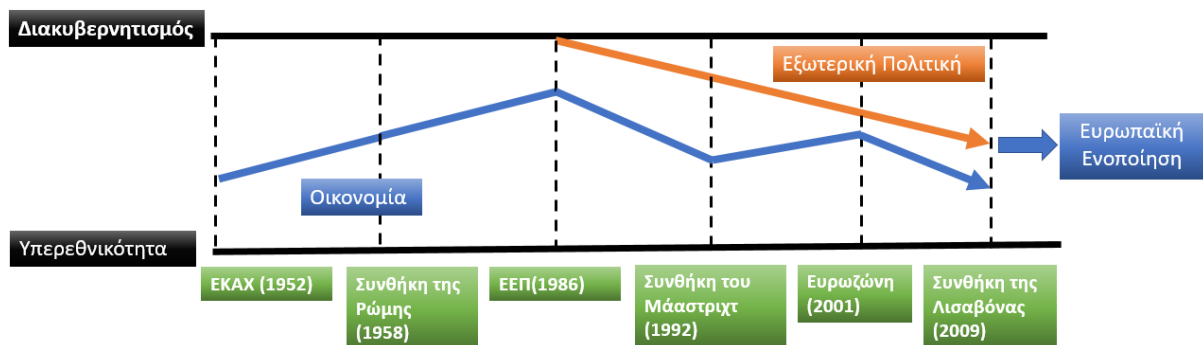
Η Σελίδα αυτή αφέθηκε σκόπιμα λευκή

4. Συμπεράσματα – Προτάσεις.

4.1. Συμπεράσματα.

Από την ιστορική αναδρομή στην διαδικασία εξέλιξης του ευρωπαϊκού εγχειρήματος που έγινε στο πρώτο κεφάλαιο συνάγονται κάποια σημαντικά συμπεράσματα. Αρχικά με την δημιουργία της ΕΚΑΧ, εν συνεχεία με την δημιουργία τελωνειακής ένωσης, ενιαίας αγοράς και νομισματικής ένωσης, ο τελικός σκοπός ήταν εξαρχής τόσο η οικονομική όσο και η πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης, σύμφωνα με την κυρίαρχη θεωρία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, του νέο-λειτουργισμού. Η πορεία που ακολουθεί το ευρωπαϊκό εγχείρημα είναι μία τεθλασμένη γραμμή, που κινείται ανάλογα το χρονικό σημείο και τον εκάστοτε τομέα, άλλοτε προς την πλευρά του διακυβερνητισμού και άλλοτε προς την πλευρά της υπερεθνικότητας. Η κατεύθυνση όμως είναι σταθερά προς την ενοποίηση (Πίνακας 9).

Πίνακας 9: Η Πορεία της Ευρωπαϊκής Ενοποιητικής Διαδικασίας.

Και ενώ το ευρωπαϊκό εγχείρημα είχε σημαντικές επιτυχίες, τόσο στον τομέα της οικονομίας, όσο και στους τομείς της κοινωνίας και της πολιτικής, οι ατέλειές του και οι διαδοχικές κρίσεις που πέρασε, έχουν δημιουργήσει μία σειρά προβλημάτων και προκλήσεων που πρέπει να αντιμετωπιστούν, ώστε η πορεία του να συνεχιστεί.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εντοπίστηκαν οι κυριότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ΕΕ σε τρεις τομείς, στον τομέα της θεσμικής και πολιτικής οργάνωσης, στον κοινωνικό και οικονομικό τομέα και στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και ασφάλειας. Συγκεκριμένα ζητήματα που καλείται να αντιμετωπίσει η ΕΕ είναι η αναποτελεσματική διακυβέρνηση, το έλλειμμα δημοκρατικής νομιμοποίησης, η ανισότητα στις οικονομίες των κρατών-μελών, τα διαρθρωτικά προβλήματα της

Ευρωζώνης, το πρόβλημα γήρανσης του πληθυσμού, η μεταναστευτική κρίση, η συρρίκνωση του ρόλου της στο διεθνές σύστημα, η εσωτερική ασφάλεια και η περιφερειακή και παγκόσμια σταθερότητα.

Η Λευκή Βίβλος για το Μέλλον της Ευρώπης προτείνει πέντε σενάρια πάνω στα οποία θα βασιστεί η συζήτηση για τις προοπτικές που έχει η Ευρώπη και πως θα εξελιχθεί η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Στο τρίτο κεφάλαιο έγινε μία επισκόπηση των πέντε σεναρίων και αναφέρθηκαν κάποια από τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που έχει το καθένα. Τα συμπεράσματα είναι τα εξής:

Ενώ υπό τις παρούσες συνθήκες το σενάριο 1 (“Συνεχίζουμε Κανονικά”) είναι το πιο πρακτικό και ρεαλιστικό σενάριο για το μέλλον, εν τούτοις είναι αμφίβολο εάν θα μπορέσει να απαντήσει στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει σήμερα η Ευρώπη και στις όποιες παρουσιαστούν στο μέλλον. Οι κρίσεις που πέρασε η ΕΕ, εάν και δεν την καταστρέψανε, τις άφησαν βαθιά σημάδια και τα αποτελέσματα είναι σωρευτικά. Είναι πολύ πιθανό να μην μπορέσει να ξεπεράσει μελλοντικές κρίσεις, που θα παρουσιαστούν, και είναι αμφίβολο εάν θα μπορέσει να αντιστρέψει την διαδικασία απώλειας της ισχύος της στην διεθνή σκηνή, εάν υιοθετηθεί το σενάριο του να συνεχίσει κανονικά.

Το σενάριο 2 (“Τίποτα περισσότερο από την ενιαία αγορά”) είναι εμφανώς το λιγότερο επιθυμητό από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ενώ ο στόχος αυτού του σεναρίου είναι η απλοποίηση της λειτουργίας της ενιαίας αγοράς, η υιοθέτηση του θα φέρει ακριβώς τα αντίθετα αποτελέσματα και ουσιαστικά θα σημάνει το τέλος του ενοποιητικού εγχειρήματος και την επιστροφή στην Ευρώπη των εθνών-κρατών, με ότι αυτό συνεπάγεται.

Το σενάριο 3 (“Αυτοί που θέλουν περισσότερα κάνουν περισσότερα”) αξίζει πολύ προσεκτικής εξέτασης. Έχει πολλούς υποστηρικτές, κυρίως μεταξύ των ισχυρών κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Ισπανία και η Ιταλία, καθώς και άλλων όπως η Ολλανδία και η Πορτογαλία. Από την άλλη πλευρά υπάρχει μία ομάδα κρατών-μελών, κυρίως οι χώρες του Visegrad, οι οποίες αντιδρούν σε αυτή την επιλογή φοβούμενοι ότι θα γίνουν “πολίτες δεύτερης κατηγορίας” εντός της

Ευρωπαϊκής Ένωσης⁶¹. Όπως επισημαίνει ο καθηγητής Π. Κ. Ιωακειμίδης⁶² το σενάριο αυτό κρύβει μεγάλες παγίδες για την Ελλάδα. Οι ηγέτες των τεσσάρων ισχυρών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Γερμανίας, Γαλλίας, Ισπανίας, Ιταλίας, πραγματοποίησαν στις 6 Μάρτιου 2017 μία συνάντηση στις Βερσαλλίες για να συζητήσουν την δυνατότητα συνεργασίας μεταξύ τους σε μία Ευρωπαϊκή Ένωση πολλών ταχυτήτων. Σε αυτή την συνάντηση δεν ξεκαθαρίστηκε εάν η επιλογή αυτή θα είναι εντός ή εκτός των Συνθηκών. Στην περίπτωση που η επιλογή είναι εντός των διαδικασιών που προβλέπονται από τις Συνθήκες (ενισχυμένη συνεργασία, μόνιμη διαρθρωμένη συνεργασία) υπάρχουν ασφαλιστικές δικλίδες. Στην περίπτωση όμως που το σενάριο αυτό υλοποιηθεί εκτός Συνθηκών, τότε υπάρχει το ενδεχόμενο αποκλεισμού κρατών παρά τη θέλησή τους. Σε αυτή την περίπτωση η Ελλάδα είναι πολύ πιθανό να είναι μία από τις υποψήφιες προς αποκλεισμό χώρες, κάτι που θα είναι εξαιρετικά αρνητική εξέλιξη για την χώρα μας.

Το σενάριο 4 (“Κάνουμε λιγότερα με πιο αποδοτικό τρόπο”) αντανakλάει κυρίως την τάση της Ευρωπαϊκής Ένωση να αναπτύξει τις αμυντικές τις δυνατότητες και να αντιμετωπίσει φαινόμενα όπως η μετανάστευση και η τρομοκρατία. Όπως αναγνωρίζεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο⁶³, αυτή η τάση είναι εμφανής στο

---

⁶¹ Gotev, G. (2017). *Visegrad Group spells out its vision of EU's future*. Euractiv. <https://www.euractiv.com/section/central-europe/news/visegrad-group-spells-out-its-vision-of-eus-future/>. (πρόσβαση 27 Ιουνίου 2017)

⁶² Ιωακειμίδης Π.Κ. (2017). *Η Σημασία του καινούργιου σχεδίου*. Εφημερίδα Τα Νέα. <http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/5430481/h-shmasia-toy-kainoyrgiou-sxedioy/> (πρόσβαση 27 Ιουνίου 2017)

⁶³ Legrand, J. (2016). *Does the new EU Global Strategy deliver on security and defence?* European Parliament. Directorate-General for External Policies. Policy Department.

κείμενο της Federica Mogherini για την Παγκόσμια Στρατηγική της ΕΕ⁶⁴ και ενισχύθηκε μετά την αποχώρηση της Μ. Βρετανίας και την εκλογή Donald Trump στην προεδρία των ΗΠΑ. Η βασική εστίαση αυτού του σεναρίου είναι να προωθηθεί η στενότερη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών στον τομέα της ΚΕΠΠΑ με έμφαση στην άμυνα και ασφάλεια, ενώ ταυτόχρονα διατηρείται η “ιερή αγελάδα” της ελεύθερης και ενιαίας αγοράς, αλλά και η νομισματική ένωση ως βασική προϋπόθεση εύρυθμης λειτουργίας της. Οι υπόλοιποι τομείς, όπως η δημιουργία δημοσιονομικής ένωσης και ανάληψη του κοινωνικού ρόλου του κράτους από την ΕΕ, στους οποίους η Γερμανία δεν φαίνεται πρόθυμη να συμβιβαστεί, θυσιάζονται στον βωμό της συναίνεσης.

Το σενάριο 5 (“Κάνουμε μαζί πολλά περισσότερα”) είναι η φυσική κατάληξη της μέχρι σήμερα πορείας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σύμφωνα με την θεωρία του νέο-λειτουργισμού. Είτε γίνει λόγω της αδυναμίας των Ευρωπαϊκών κρατών να διαχειριστούν το διεθνές σύστημα που δημιουργείται και της απώλειας ισχύος τους απέναντι στους αναδυόμενους πόλους ισχύος, είτε λόγω του φαινομένου της εκχύλισης (spill over) από ένα τομέα πολιτικής σε άλλο, η πιο αξιόπιστη απάντηση στις προκλήσεις που παρουσιάζονται είναι η μεγαλύτερη ενοποίηση. Το πραγματικό ερώτημα δεν είναι τι πρέπει να γίνει. Σε αυτό το ερώτημα φαίνεται να υπάρχει μία διαμορφωμένη αντίληψη (με κάποιες εξαιρέσεις). Το πραγματικό ερώτημα είναι το τι είναι εφικτό να γίνει τη δεδομένη χρονική στιγμή. Το τί είναι εφικτό να γίνει συνδέεται άμεσα με το ζήτημα της υποστήριξης του ευρωπαϊκού εγχειρήματος από το πολιτικό κατεστημένο των ευρωπαϊκών κρατών και την κοινή γνώμη. Βρισκόμαστε σε μία χρονική συγκυρία, στην οποία το ευρωπαϊκό εγχείρημα έχει πάρει μία παράταση ζωής και ο κόσμος περιμένει να δει εάν το πολιτικό σύστημα θα αξιοποιήσει αυτή την παράταση. Εάν όχι τώρα τότε πότε;

4.2. Προτάσεις.

Η άποψη που υποστηρίζει η παρούσα εργασία είναι ότι το σενάριο που αντιμετωπίζει πιο αποτελεσματικά τις προκλήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της

---

⁶⁴ European External Action Service (2017). *A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*.

http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

δίνει τις καλύτερες προοπτικές για το μέλλον είναι το σενάριο 5: “Κάνουμε μαζί πολύ περισσότερα”. Το σενάριο αυτό όμως θα πρέπει να περιλαμβάνει και προβλέψεις για κράτη τα οποία δεν είναι διατεθειμένα την συγκεκριμένη χρονική περίοδο να προχωρήσουν σε μεγάλο βαθμό ενοποίησης ή απώλειας εθνικής κυριαρχίας. Θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα διαφοροποίησης των κρατών-μελών, ως προς σε ποιο τομέα και σε ποια χρονική στιγμή επιθυμούν μεγαλύτερη ενοποίηση και να υπάρχουν επαρκείς εγγυήσεις, μέσω των συνθηκών, ότι δεν θα αποκλειστούν κράτη παρά την θέλησή τους, ενώ όσα επιθυμούν θα μπορούν σε ύστερη χρονική στιγμή να συμμετέχουν στους τομείς που έχει επιτευχθεί μεγαλύτερη ενοποίηση από άλλα κράτη. Ένα πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση θα ήταν η επέκταση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων με “ειδική πλειοψηφία” σε περισσότερους τομείς.

Το προτεινόμενο σενάριο θα πρέπει επίσης να αντιμετωπίσει το ζήτημα υποστήριξης στο ευρωπαϊκό εγχείρημα από το πολιτικό κατεστημένο και την κοινή γνώμη. Όπως προαναφέρθηκε, η νομιμοποίηση και η αποδοχή του ευρωπαϊκού εγχειρήματος εξαρτάται από την ικανότητα του να βελτιώνει τις ζωές των ανθρώπων και θα πρέπει να γίνουν άμεσα οι απαραίτητες ενέργειες ώστε να επανέλθει η Ευρωπαϊκή Ένωση στις επιτυχίες ως προς την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών. Τα πολιτικά συστήματα των κρατών-μελών θα πρέπει να εγκαταλείψουν την εύκολη αλλά λαϊκίστικη πολιτική τακτική του να ρίχνουν τις ευθύνες για όλα τα στραβά στην ΕΕ και να οικειοποιούνται τα όποια θετικά αποτελέσματα.

Το Σενάριο 5 είναι επίσης και το επιθυμητό για την Ελλάδα, καθώς είναι σημαντικό να δοθεί ο απαραίτητος χρόνος στην στρατηγική επιλογή της να παραμείνει στο πλευρό των ευρωπαίων εταίρων της, προκειμένου να επέλθουν τα θετικά αποτελέσματα που ιστορικά την έχουν βοηθήσει να κάνει βήματα προόδου προς την σωστή κατεύθυνση. Σύμφωνα με τον Στάθη Καλύβα⁶⁵, η Ελλάδα σε όλη τη σύγχρονη ιστορία της εμφανίζει ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο. Ξεκινάει με φιλόδοξα σχέδια, που υπερβαίνουν των δυνατοτήτων της, τα οποία καταλήγουν σε μεγάλες καταστροφές και λόγω των σωστών στρατηγικών επιλογών της στην επιλογή

---

⁶⁵ Καλύβας, Σ (2015). *Modern Greece: What Everyone Needs to Know?* Νέα Υόρκη: Oxford University Press. Kindle Edition. σελ. 203.

συμμάχων, έρχονται οι τελευταίοι και την διασώζουν. Με το μοτίβο αυτό να έχει επαναληφθεί επτά φορές, από το 1821 έως σήμερα, η Ελλάδα έχει καταφέρει να μεταμορφωθεί σε ένα σύγχρονο κράτος και μια δυτικού τύπου δημοκρατία, καθώς ο κάθε κύκλος την βοηθάει να κάνει βήματα προόδου προς την σωστή κατεύθυνση. Σε αυτό το μοτίβο εντάσσεται και η επιλογή της Ελλάδας να συμμετέχει στον σκληρό πυρήνα της Ευρώπης, αρχικά με την είσοδό της στην ΕΟΚ το 1981 και εν συνεχεία με τη συμμετοχή της στην ΟΝΕ το 2001. Ήταν φιλόδοξες επιλογές που υπερέβαιναν των δυνατοτήτων της, οι οποίες κατέληξαν σε καταστροφή με την μορφή της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής κρίσης. Μένει να επαληθευτεί εάν η στρατηγική της επιλογή να παραμείνει στο πλευρό των εταίρων και συμμάχων της, εντός της ΕΕ και της Ευρωζώνης, θα την βοηθήσει να ξεπεράσει την καταστροφή και να προχωρήσει ένα ακόμα βήμα προς το μέλλον. Εάν στερηθεί αυτή την δυνατότητα, είτε λόγω δικής της επιλογής είτε παρά τη θέλησή της, τότε το μέλλον της προοιωνίζεται δυσοίωνο. Σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να υιοθετηθεί ένα σενάριο το οποίο θα αποκλείει κράτη παρά τη βούλησή τους καθώς η Ελλάδα είναι από τις πρώτες υποψήφιες για αποκλεισμό σε αυτή την περίπτωση, κάτι που θα αποδειχθεί καταστροφικό για το μέλλον της.

5. Λίστα Πινάκων

Πίνακας 1: Βαθμός Ικανοποίησης με τη λειτουργία της δημοκρατίας στην ΕΕ. Πηγή: European Commission. http://ec.europa.eu/	25
Πίνακας 2: Ποσοστό Συμμετοχής στις Ευρωεκλογές. Πηγή: TNS/ScytI σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.	26
Πίνακας 3: Προβλεπόμενος Ετήσιος Ρυθμός Ανάπτυξης 2017. Πηγή: OECD (2017)	28
Πίνακας 4: Ποσοστό ανεργίας 2016. Πηγή: OECD (2017)	28
Πίνακας 5: Μέσος όρος ηλικίας πληθυσμού το 2030. Πηγή: Rand Europe Report for ESPAS, 2013.	31
Πίνακας 6: Ποσοστό Πληθυσμού Ευρωπαϊκής Ένωσης επί του Παγκόσμιου Πληθυσμού. Πηγή: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017)	32
Πίνακας 7: Περιοχή Schengen. Πηγή: http://www.express.co.uk	46
Πίνακας 8: Ευρωζώνη. Πηγή: http://www.polgeonow.com/	47
Πίνακας 9: Η Πορεία της Ευρωπαϊκής Ενοποιητικής Διαδικασίας.	55

Η Σελίδα αυτή αφέθηκε σκόπιμα λευκή

6. Βιβλιογραφία

- Andréani, G (2002). *What future for federalism?*, https://web.archive.org/web/20060925212346/http://www.cer.org.uk/pdf/e335_federalism.pdf Centre for European Reform Essays.
- Bendiek, A & Kramer, H. (2010). *The EU as a 'Strategic' International Actor: Substantial and Analytical Ambiguities*. European Foreign Affairs Review, Volume 15.
- Bindi, F. (ed.) (2012). *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*, Washington: The Brookings Institution.
- Commissariat général à la stratégie et à la prospective, What Project for Europe? September 2013, http://www.strategie.gouv.fr/sites/strategie.gouv.fr/files/archives/CGSP-note-Europe_EN.pdf.
- Crum, B. (2013). 'Saving the euro at the cost of democracy?'. *JCMS*, 51/4.
- De Grauwe, P., (2015). 'Design failures of the eurozone'. in Richard Baldwin and Francesco Giavazzi (eds). *The Eurozone Crisis: A Consensus View of the Causes and a Few Possible Remedies*, (CEPR VoxEU.org Book).
- Duchêne, F (1972). 'Europe's Role in World Peace', in R Mayne (ed.), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*. Λονδίνο: Fontana.
- European Commission (2017). *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf
- European Commission (2015). *Completing Europe's Economic and Monetary Union*. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/5-presidents-report_en.pdf. (πρόσβαση 30 Ιουνίου 2017).
- European Council (2017) <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25-tusk-ceremony-rome-speech/>
- European External Action Service (2017). *A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*. http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

- European Strategy and Policy Analysis Systems (2015). '2030-Global Trends to 2030: Can the EU Meet the Challenges Ahead?

<http://ec.europa.eu/epsc/sites/epsc/files/espas-report-2015.pdf>

- Gotev, G (2017). *Bulgarian MEP compares two-speed EU to apartheid*. Euractiv. <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/bulgarian-mep-compares-two-speed-eu-to-apartheid/>

- Gotev, G. (2017). *Visegrád Group spells out its vision of EU's future*. Euractiv. <https://www.euractiv.com/section/central-europe/news/visegrad-group-spells-out-its-vision-of-eus-future/>

- Haas, Ernst B. (2004). *The uniting of Europe : political, social, and economical forces, 1950-1957*. Original ed.: 1958. - Notre Dame, IN : University of Notre Dame Press.

- Hill, Ch. και Smith, M. (επιμ.) (2011). *International Relations and the European Union (second edition)*. Οξφόρδη, Oxford University Press.

- Ιωακειμίδης Π.Κ. (2017). *Ευρωπαϊκό όνειρο: Λευκή ή Μαύρη Βίβλος;* Εφημερίδα Τα Νέα. <http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/5429445/leykh-h-mayrh-biblos/>

- Ιωακειμίδης Π.Κ. (2017). *Η Σημασία του καινούργιου σχεδίου*. Εφημερίδα Τα Νέα. <http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/5430481/h-shmasia-toy-kainoyrgioy-sxedioy/>

- Καλύβας, Σ (2015). *Modern Greece: What Everyone Needs to Know?*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press. Kindle Edition.

- Κατσίκας, Δ. & Μαραβέγιας, Ν (2016) "Τα οικονομικά της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης" στο *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη προοπτικές*.

Μαραβέγιας, Ν (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 149-189.

- Koenig, N. (2014). *20 Years "Core Europe". Where do we stand and where are we heading?* <http://www.notre-europe.eu/media/coreeurope-koenig-jdi-b-sept14.pdf?pdf=ok>. Βερολίνο: Jacques Delors Institut.

- Lamers, K & Schäuble, W (1994): *Überlegungen zur europäischen Politik (Reflections on European Policy)*.

<https://web.archive.org/web/20160318173446/https://www.cducsu.de/upload/schaeublelamers94.pdf>.

- Legrand, J. (2016). *Does the new EU Global Strategy deliver on security and defence?* European Parliament. Directorate-General for External Policies. Policy Department. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/570472/EXP_O_IDA\(2016\)570472_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/570472/EXP_O_IDA(2016)570472_EN.pdf)
- Macron, E. and Gabriel S. (2015). 'Europe cannot wait any longer: France and Germany must drive ahead'. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jun/03/europe-france-germany-eu-eurozone-future-integrate>.
- Manners, I (2002). 'Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?', *Journal of Common Market Studies*, Volume 40. Number 2.
- Μενδρινού, Μ. (2016). "Η Εξέλιξη των Προτύπων Διακυβέρνησης της ΕΕ" στο *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη προοπτικές*. Μαραβέγιας, Ν (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 113-131.
- Missiroli, A (ed) (2016). *The EU and the world: Players and Policies Post – Lisbon. A Handbook*. Παρίσι: EU Institute for Security Studies.
- New Pact for Europe. (2014). 'Towards a New Pact for Europe'. *Second Report*, October 2014.
https://www.newpactforeurope.eu/documents/new_pact_for_europe_2nd_report.pdf.
- Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. Νέα Υόρκη – Λονδίνο: W. W Norton & Company.
- Τσαρδανίδης, Χ. (2016). "Ευρωπαϊκή Ενοποίηση στην Πρώτη Μεταπολεμική Δεκαετία" στο *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη προοπτικές*. Μαραβέγιας, Ν (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 21-49.
- Tsoukalis, L (2016). *In Defence of Europe: Can the European Project Be Saved?* OUP Oxford. Kindle Edition.
- Valero, J. (2017). *Tusk against the Quartet's multi-speed Europe*. Euractiv.
<https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/tusk-against-the-quartets-multi-speed-europe/>
- Φραγκονικολόπουλος, Χ (2016). "Το ζήτημα της Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση" στο *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη προοπτικές*. Μαραβέγιας, Ν (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 219-234.
- Zaborowski, M. (2005). *Germany and EU Enlargement: From Rapprochement to "Reapproachment"?* in Sjursen, H (Ed),

https://web.archive.org/web/20060514063013/http://www.uned.es:80/dcpa/invest/cid/el/documents/ARENA_Report22005_text.pdf ARENA Report.

Ιστοσελίδες

Euractiv. www.euractiv.gr

European External Action Service. eeas.europa.eu

European Commission. ec.europa.eu

European Council. www.consilium.europa.eu

European Parliament. www.europarl.europa.eu

Investopedia. www.investopedia.com

OECD. www.oecd.org

Τα Νέα. www.tanea.gr

The Guardian. www.theguardian.com